

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΩΝ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΩΝ

Το Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας στη Φυλακή Κορδαλλού

Δημήτρης Κ. Βεργίδης, Άννα Ασημάκη, Αναστάσιος Τζιντζίδης
Πανεπιστήμιο Πατρών

Περίληψη: Η εκπαίδευση των κρατουμένων στις σύγχρονες κοινωνίες αποτελεί το ζητούμενο της σωφρονιστικής πολιτικής, με δεδομένη την αύξηση της εγκληματικότητας και του αριθμού των καταδικασθέντων.

Ο Σωφρονιστικός Κώδικας της χώρα μας προβλέπει μέτρα για την εκπαίδευση των κρατουμένων, είτε μέσα στις φυλακές είτε σε εκπαιδευτικά ιδρύματα εκτός φυλακής.

Από διαθέσιμα στοιχεία για τα κοινωνικο-οικονομικά και εκπαιδευτικά χαρακτηριστικά των κρατουμένων διαπιστώνεται ότι εμπίπτουν στην ομάδα-στόχο των σχολείων δεύτερης ευκαιρίας (ΣΔΕ), όπως οριοθετείται περιγραφικά από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και τις ελληνικές εκπαιδευτικές αρχές.

Ειδικότερα, εξετάζονται τα χαρακτηριστικά δείγματος κρατουμένων-εκπαιδευόμενων – που φοιτούν στο ΣΔΕ της φυλακής Κορδαλλού – οι λόγοι για τους οποίους διέκοψαν τη φοίτησή τους στην υποχρεωτική εκπαίδευση, οι προσδοκίες τους και οι απόψεις τους για τα θετικά και αρνητικά του ΣΔΕ, σε σύγκριση με τις αντίστοιχες προσδοκίες και απόψεις εκπαιδευόμενων σε ΣΔΕ εκτός φυλακών

Συμπεραίνεται, από την επεξεργασία δεδομένων που συγκεντρώθηκαν με ερωτηματολόγιο, ότι η έλλειψη οικογενειακής υποστήριξης ήταν πολύ πιο έντονη στους κρατούμενους-εκπαιδευόμενους, σε σύγκριση με τους εκπαιδευόμενους σε ΣΔΕ εκτός φυλακών, όμως και οι δυο κατηγορίες εκπαιδευόμενων δηλώνουν σε υψηλά ποσοστά ότι θέλουν να πάρουν το απολυτήριο γυμνασίου και να συνεχίσουν τις σπουδές τους.

Λέξεις κλειδιά: Φυλακή, εκπαίδευση, σχολείο δεύτερης ευκαιρίας

Εισαγωγή

Πριν από τις αρχές του 19ου αιώνα σπάνια χρησιμοποιούσαν τη φυλάκιση ως τρόπο κολασμού του εγκλήματος. Οι ποινές εκτελούνταν συνήθως δημόσια και συγκεντρώναν μεγάλο πλήθος που παρακολουθούσε (Giddens, 2002: 268). Από τις αρχές του 19ου αιώνα καταργείται το θέαμα της σωματικής τιμωρίας, αποφεύγονται τα σωματικά βασανιστήρια και η τιμωρία μετατρέπεται από μια τέχνη αβάσταχτων σωματικών ταλαιπωριών, σε μια διαβάθμιση στέρησης των δικαιωμάτων. Σαν αποτέλεσμα αυτής της νέας διάκρισης μια ολόκληρη στρατιά τεχνικών αντικαθιστά τον “δήμο”. Επιτηρητές, γιατροί, ιερωμένοι, ψυχίατροι, παιδαγωγοί, εγγυώνται πως ο πόνος δεν είναι ο έσχατος στόχος (Φουκώ, 1989: 21). Έτσι το ποινικό σύστημα δεν στρέφεται πια στο σώμα, αλλά εγκαθιστά την επιβολή του με τιμωρία που επιδρά στη σκέψη, στη θέληση, στο θυμικό (Φουκώ, 1989:27).

Η πραγματικότητα της φυλακής βασίζεται πρώτα απ’ όλα στην απλή μορφή της στέρησης της ελευθερίας. Επίσης, επιτρέπει την ακριβή ποσοτική επιβολή της ποινής, σύμφωνα με μια χρονική διάρκεια. Όμως η έννοια της φυλάκισης βασίζεται επιπλέον στο ρόλο της ως μηχανισμού αναμόρφωσης των ατόμων. Έτσι η διάρκεια της ποινής έγινε όχι μόνο ένας χρόνος μέτρο, αλλά και ένας χρόνος σκοπός. Η μεγάλη μηχανοδομή του συστήματος των φυλακών είναι στενά δεμένη με την ίδια τη λειτουργία της φυλακής. Η ρίζα της βρίσκεται στο ότι ακριβώς απαιτείται από τη φυλακή να είναι “ωφέλιμη”, στο ότι η στέρηση της ελευθερίας –νομική απαγόρευση ενός ιδανικού αγαθού – οφείλε από την αρχή να ασκήσει ένα θετικό τεχνικό ρόλο. Να επιφέρει αλλαγές στα άτομα. Για να το πετύχει αυτό, η αναμορφωτική επιχείρηση της φυλακής χρειάστηκε να προστρέξει σε τρία μεγάλα σχήματα: το πολιτικό – ηθικό σχήμα της απομόνωσης και της ιεραρχίας, το οικονομικό πρότυπο της επιβολής της αναγκαστικής εργασίας και το τεχνικό – ιατρικό πρότυπο της ίασης και της ομαλοποίησης. Αυτό το πειθαρχικό συμπλήρωμα σε σχέση με το νομικό είναι εκείνο που συνοπτικά μπορούμε να αποκαλέσουμε “σωφρονιστικό σύστημα” (Φουκώ, 1989: 305, 323).

Συνεπώς η σωφρονιστική επιχείρηση, αν θέλει να πραγματοποιήσει μια αληθινή επανεκπαίδευση, πρέπει να αθροίσει, όλα τα στοιχεία της ύπαρξης του “εγκληματία”, ώστε να αναδημιουργήσει συνθέμελα την ύπαρξη αυτή. Δηλαδή τη γνώση της βιογραφίας και τεχνικές αναμόρφωσης του ατόμου. Η παρατήρηση πρέπει να στραφεί αναδρομικά, όχι μόνο στις συνθήκες, αλλά και στα αίτια του εγκλήματος, να τα αναζητήσει κάτω από το τριπλό πρίσμα της οργάνωσης, της κοινωνικής τάξης, αλλά και της παιδείας του ατόμου που εγκλημάτησε. Έτσι θα διαπιστώσει τις επικίνδυνες τάσεις της πρώτης, τις θλιβερές τάσεις της δεύτερης και τα ολέθρια προηγούμενα της τρίτης (Φουκώ, 1989: 328).

Είναι ευρύτερα αποδεκτό, μετά από σχετικές έρευνες, ότι μόνο το 10% έως 15% των εγκληματιών πράξεων γίνονται γνωστές και ότι η εγκληματικότητα δεν είναι

ένα περιθωριακό φαινόμενο που χαρακτηρίζει κάποιες απροσάρμοστες μειονότητες, οι οποίες ανήκουν στα χαμηλά κοινωνικά στρώματα, αλλά ένα γενικότερο φαινόμενο στο οποίο μετέχουν όλες οι κοινωνικές τάξεις (Τσιλιμιγκάκη, 1994: 57).

Υπάρχουν όμως σημαντικές διαφορές ως προς τις συνέπειες των εγκληματικών πράξεων ανάλογα με την κοινωνικο-οικονομική κατάσταση των δραστών. “Τα άτομα που παρουσιάζουν παρεκκλίνουσα συμπεριφορά μπορεί να ανήκουν σε οποιαδήποτε κοινωνικοοικονομική τάξη, ανεξάρτητα αν τελικά καταδικάζονται και φυλακίζονται άτομα από κατώτερες κοινωνικοοικονομικές τάξεις. Αφού αυτά τα άτομα αποκαλύπτονται, συλλαμβάνονται και καταδικάζονται ευκολότερα” (Τσιλιμιγκάκη, 1999: 55). Έτσι, οι “φυσικοί πελάτες” των ευρωπαϊκών φυλακών προέρχονται σήμερα, περισσότερο από ποτέ άλλοτε, από τα στρώματα της εργατικής τάξης, ειδικότερα από τους νέους λαϊκών οικογενειών αφρικανικής καταγωγής και ευρύτερα από τους λεγόμενους μη δυτικούς μετανάστες “δεύτερης γενιάς” και τα έγχρωμα άτομα (Wacquant, 2002: 137).

Το κοινό χαρακτηριστικό των ατόμων που απασχολούν τη δικαιοσύνη είναι τα έντονα εκπαιδευτικά και επαγγελματικά προβλήματα, καθώς στη μεγάλη πλειονότητά τους, λόγω εγκλεισμού και όχι μόνο, αδυνατούν να παρακολουθήσουν το σχολείο, διακόπτουν τη φοίτησή τους και στερούνται τα βασικά εκπαιδευτικά και επαγγελματικά εφόδια για την ομαλή ένταξή τους στην κοινωνία. Αλλά και οι περισσότεροι αποφυλακισμένοι δεν έχουν ολοκληρώσει την υποχρεωτική εκπαίδευση και έχουν έλλειψη εκπαίδευσης και επαγγελματικής εξειδίκευσης. Οι παράγοντες αυτοί από ορισμένους συγγραφείς υποστηρίζεται ότι συνδέονται με την εγκληματική εκτροπή (βλ. Τελιοπούλου, Καραμανιάν, Κεδράκα, 2000: 33, 68).

Ωστόσο, οι νέοι που εκτίουν ποινή φυλάκισης σε κάποιο σωφρονιστικό κατάστημα της χώρας μας έχουν ίσα δικαιώματα στην εκπαίδευση και είναι υποχρεωμένοι να συμπληρώσουν τον κύκλο της εννιάχρονης φοίτησης στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση (Τρέσσου, 1999: 242). Υπογραμμίζουμε ότι η Εισήγηση Νο R (89)12 της επιτροπής των υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης για την εκπαίδευση στη φυλακή, λαμβάνοντας υπόψη μεταξύ άλλων, τη σημασία της στην ανάπτυξη του ατόμου και της κοινωνίας, τις εκπαιδευτικές ανάγκες των φυλακισμένων, αλλά και το γεγονός ότι η εκπαίδευση στη φυλακή είναι ένας σημαντικός παράγοντας για να διευκολυνθεί η επανένταξη του φυλακισμένου στην κοινωνία, συστήνει στις κυβερνήσεις των κρατών - μελών να εφαρμόσουν πολιτικές που αναγνωρίζουν τη σύνδεση της εκπαίδευσης με τη σωφρονιστική πολιτική.

Με την εκπαίδευση – διαπαιδαγώγηση – διαμόρφωση των κρατουμένων επιτελείται ένας διπλός στόχος: η φυλάκιση λειτουργεί ως τρόπος κολασμού των παρανομούντων και προφύλαξης των πολιτών από αυτούς, αλλά και ως σύστημα “βελτίωσης” του ατόμου ώστε να διαδραματίσει έναν σωστό και αρμόζοντα ρόλο στην κοινωνία (Giddens, 2002: 269). Στην προκειμένη περίπτωση δηλαδή, το ποινικοποιημένο περιθώριο της “βιομηχανίας των φυλακών” – όπως τις αποκαλεί ο Νορβηγός εγκληματολόγος Nils Christie – χρησιμεύει σαν ένα κατά κάποιο τρόπο εργαλείο “κοινωνικής υγιεινής” (Μπάουμαν, 2004: 207).

Η φυλακή κάτω απ’ αυτές τις συνθήκες είναι πρόθυμα κοινωνικά αποδεκτή και αναγκαία, αφού εγκλείοντας, αναμορφώνοντας, καθυποτάσσοντας αναδημιουργεί, εντείνοντας όλους τους μηχανισμούς που υπάρχουν στην κοινωνία. Φυλακή–στρατώ-

νας, φυλακή–σχολείο, φυλακή–εργαστήριο. Η διπλή αυτή υπόστασή της: νομική–οικονομική από τη μια πλευρά, τεχνική–πειθαρχική από την άλλη την εμφανίζει ως την περισσότερο άμεση και την πιο πολιτισμένη από όλες τις ποινές. Η διπλή της αυτή λειτουργία και υπόσταση είναι που συνετέλεσε, χωρίς αμφιβολία και στην εδραίωσή της (Φουκώ, 1989: 306).

Η φυλακή για να μπορέσει να ανταποκριθεί στο ρόλο της είναι συνδεδεμένη με μια σειρά από συμπληρωματικούς μηχανισμούς, οι οποίοι είχαν και έχουν φαινομενικά σκοπό να την αναβαθμίσουν, αλλά που τελικά φαίνεται να αποτελούν μέρος της λειτουργίας της.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο και εφόσον το σύγχρονο σωφρονιστικό σύστημα ισχυρίζεται ότι αναμορφώνει μέσω μιας επιχείρησης “κοινωνικής ορθοπαιδικής”, η φοίτηση των κρατουμένων σε σχολεία δεύτερης ευκαιρίας στην προκειμένη περίπτωση λειτουργεί ως συμπληρωματικός θεσμός και αναμένεται να συντελέσει στην επανένταξη των κρατουμένων στο κοινωνικό σύνολο.

Ο Goffman υποστηρίζει ότι οι κρατούμενοι φέρουν μαζί τους κάποια κουλτούρα, αλλά κατά τη διαδικασία εισόδου και ένταξής τους στο ίδρυμα, απογυμνώνονται από αυτή, μέσα από τη στέρηση των προσωπικών αντικειμένων και την απώλεια του αισθήματος της ατομικότητας και μοναδικότητας. Εδώ δεν θα πρέπει να παραγνωρισθούν οι εσωτερικές συνθήκες των σωφρονιστικών ιδρυμάτων οι οποίες διαμορφώνουν τους διάφορους τύπους της συμπεριφοράς των κρατουμένων και οι οποίες στη βιβλιογραφία αναφέρονται ως “κουλτούρα της φυλακής” (Τελιοπούλου, Καραμανιάν, Κεδράκα, 2000: 14).

Συνεπώς, η εκπαίδευση – και στην περίπτωση που εξετάζουμε το σχολείο δεύτερης ευκαιρίας της φυλακής Κορυδαλλού – όχι μόνο λειτουργεί μέσα σε ένα σύστημα εγκλεισμού και σωφρονισμού, αλλά και μέσα στην “κουλτούρα της φυλακής” των κρατουμένων-εκπαιδευόμενων.

Στην εργασία αυτή, κατ’ αρχήν θα αναφερθούμε στην εκπαίδευση των κρατουμένων ενδεικτικά σε ορισμένες χώρες, προκειμένου να επισημάνουμε ορισμένες γενικές τάσεις που διαμορφώνονται στις σύγχρονες κοινωνίες.

Στη συνέχεια, θα παραθέσουμε τα ισχύοντα στη χώρα μας νομοθετικά μέτρα για την εκπαίδευση των κρατουμένων, καθώς και ορισμένα στοιχεία για τα κοινωνικο-οικονομικά και εκπαιδευτικά χαρακτηριστικά τους.

Η επόμενη ενότητα αφορά την ίδρυση, το σκοπό, τους στόχους και την ομάδα-στόχο των σχολείων δεύτερης ευκαιρίας (ΣΔΕ), όπως καθορίζονται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και από τις ελληνικές εκπαιδευτικές αρχές. Επίσης, αναφερόμαστε στα χαρακτηριστικά και στις προσδοκίες των εκπαιδευόμενων σε ΣΔΕ της χώρας μας, το σχολικό έτος 2002-2003.

Στη συνέχεια θέτουμε τα ερευνητικά μας ερωτήματα και εξετάζουμε, συγκριτικά με τους εκπαιδευόμενους σε ΣΔΕ εκτός φυλακών, ορισμένα χαρακτηριστικά του διαθέσιμου δείγματος κρατουμένων-εκπαιδευόμενων του ΣΔΕ που λειτουργεί στη φυλακή Κορυδαλλού, καθώς και τους λόγους για τους οποίους εγκατέλειψαν την υποχρεωτική εκπαίδευση. Τέλος, εξετάζουμε τις προσδοκίες των κρατουμένων-εκπαιδευόμενων του δείγματος από τη φοίτησή τους, καθώς και τα αρνητικά και τα θετικά του ΣΔΕ που επισημαίνουν, σε σύγκριση με τις αντίστοιχες προσδοκίες και απόψεις των εκπαιδευόμενων σε ΣΔΕ εκτός φυλακών.

1. Φυλακή: υποεκπαίδευση, εκπαίδευση, επανεκπαίδευση

Η εκπαίδευση στις φυλακές απασχόλησε το Συμβούλιο της Ευρώπης (Conseil de l' Europe, 1990) και σύμφωνα με την Εισήγηση Νο R (89) 12 που υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης: όλοι οι φυλακισμένοι θα πρέπει να έχουν πρόσβαση στην εκπαίδευση, η οποία μπορεί να περιλαμβάνει σχολικά μαθήματα, τεχνολογική εκπαίδευση, δημιουργικές και πολιτιστικές δραστηριότητες, γυμναστική και άθληση, κοινωνική εκπαίδευση και πρόσβαση σε βιβλιοθήκες. Επίσης τονίζεται:

“Ότι ένα υψηλό ποσοστό των φυλακισμένων είχαν ένα πολύ χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης συνεπώς έχουν μεγάλες εκπαιδευτικές ανάγκες. Ότι η εκπαίδευση στη φυλακή βοηθά στο να αναβαθμιστεί η προσωπικότητα των φυλακισμένων και να βελτιωθεί η αντιμετώπιση των συνθηκών κράτησης. Ότι η εκπαίδευση στη φυλακή είναι ένας σημαντικός παράγοντας για να διευκολυνθεί η επανένταξη του φυλακισμένου στην κοινωνία.”

Στην Έκθεση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την εκπαίδευση στις φυλακές επισημαίνεται ότι έχει θεμελιώδη σημασία η ανταπόκριση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων στις ανάγκες του κάθε κρατουμένου. Προστίθεται, επίσης, ότι όταν εξετάζονται οι εκπαιδευτικές ανάγκες των κρατουμένων διαπιστώνεται ότι υπάρχει ένα μεγάλο ποσοστό ατόμων από μη προνομιούχες κοινωνικές ομάδες, που έχουν υποστεί πολλαπλές αποτυχίες, των οποίων η επαγγελματική εμπειρία και εκπαίδευση είναι σχεδόν ανύπαρκτη (Conseil de l' Europe, 1990: 26). Στην ίδια Έκθεση τονίζεται ότι η μόρφωση των κρατουμένων είναι εξαιρετικά δύσκολη και χρειάζεται να δώσουμε στην κινητροδότησή τους μια δυναμική έννοια, θεωρώντας την έλλειψη κινητροδότησης των κρατουμένων σαν αποτέλεσμα προηγούμενων εμπειριών τους στο σχολείο και αλλού (Conseil de l' Europe, 1990: 27).

Σύμφωνα με τα στοιχεία που έχουν προκύψει από διεθνή έρευνα του Διεθνούς Παρατηρητηρίου για την Εκπαίδευση στη Φυλακή, τείνει να διαμορφωθεί ένα πρώτο “προφίλ” των κρατουμένων. Η πλειονότητα των αδικημάτων αφορά στην ιδιοκτησία, για παράδειγμα, το 42% των κρατουμένων στην Πορτογαλία και το 45% στη Ρωσία έχουν διαπράξει αδίκημα εναντίον της ιδιοκτησίας. Τα αδικήματα που σχετίζονται με τη διακίνηση ή την κατανάλωση εξαρτησιογόνων ουσιών βρίσκονται στη δεύτερη θέση (Rangel και Maeyer, 2003).

Τα στοιχεία αυτά, σύμφωνα με τους Rangel και Maeyer (2003), έρχονται σε αντίθεση με την “στερεότυπη” εικόνα του εγκληματία κρατουμένου, δεδομένου ότι μόνο το 9% καταδικάζεται για ανθρωποκτονία. Επίσης, στην πλειονότητα των χωρών που συμμετέχουν στην έρευνα, αυξάνονται τα αδικήματα διακίνησης και κατανάλωσης εξαρτησιογόνων ουσιών.

Στην ίδια έρευνα, επισημαίνεται ότι το επίπεδο εκπαίδευσης των κρατουμένων είναι γενικά χαμηλότερο από το μέσο όρο εκπαίδευσης στη χώρα τους. Για παράδειγμα, στη Νορβηγία και στην Αγγλία το 70% των κρατουμένων στην καλύτερη περίπτωση έχουν ολοκληρώσει την πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Επίσης, στην Πορτογαλία το 59% των κρατουμένων είναι απόφοιτοι μόνο της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Στη Γαλλία οι μισοί από τους φυλακισμένους, το 1998, είχαν στοιχειώδεις εκπαιδευτικό

επίπεδο (Wacquant, 2002: 136). Προσθέτουμε ότι το πρόβλημα δεν είναι μόνο το χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης των κρατουμένων, αλλά και η ανικανότητά τους να ζήσουν σε έναν κόσμο γραπτού λόγου, εγγράφων, λογαριασμών και αυξανόμενης περίπλοκης πληροφορίας (McConville, 1999).

Σε ορισμένες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης η εκπαίδευση μέσα στις φυλακές έχει κάνει ορισμένα θετικά βήματα.

Στη Γαλλία εφαρμόζεται ένα πρόγραμμα αλφαριθμητισμού για τους περίπου 20.000 φυλακισμένους που είναι αναλφάβητοι. Ο αριθμός σπουδαστών στη φυλακή φτάνει τους 30.000 (1 στους 2 φυλακισμένους). Σε αυτούς τους ανθρώπους δίνεται άλλη μια ευκαιρία για εκπαίδευση (Mertz, 1999).

Στη φινλανδική φυλακή Kerava κάθε σπουδαστής έχει ένα ατομικό σχέδιο μελέτης, το οποίο εμπεριέχει τις συγκεκριμένες ανάγκες του. Δεδομένου ότι το σχέδιο ετοιμάζεται μαζί με τον ίδιο το σπουδαστή, έχει κι αυτός αρκετές πιθανότητες να επηρεάσει το περιεχόμενο των μαθημάτων του. Οι σπουδαστές δεσμεύονται να είναι παρόντες, να έχουν την ευθύνη των σπουδών τους, να ακολουθούν τα ατομικά σχέδια μελέτης, να συνεργάζονται και να ακολουθούν τους κανόνες της ομάδας. Η επιλογή σπουδαστών βασίζεται σε προσωπική συνέντευξη (Kilkku, 2005).

Υπάρχουν διάφορες θεωρίες που υποστηρίζουν ότι ένας βαθμός αποκατάστασης κρατουμένων μπορεί να επιτευχθεί μέσω της εκπαίδευσης στην φυλακή, ώστε να περιοριστούν οι περιπτώσεις υποτροπής τους. Αυτές οι θεωρίες περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων τη θεωρία της ηθικής ανάπτυξης, τη θεωρία της κοινωνικο-ψυχολογικής ανάπτυξης και τη θεωρία της νέας ευκαιρίας. Η παραδοχή σ' αυτή την ιδεαλιστική προοπτική, όπως αρθρώνεται από εγκληματολόγους, κοινωνιολόγους, και εκπαιδευτικούς, καθώς και από τις στατιστικές, είναι ότι τα σωφρονιστικά προγράμματα εκπαίδευσης μπορούν να ενισχύσουν την επιτυχημένη επανένταξη ορισμένων κρατουμένων από την κοινωνία της φυλακής στην ελεύθερη κοινωνία. Με άλλα λόγια, πρόκειται συνολικά για θεωρίες της ατομικής αλλαγής. Οι θεωρίες της ατομικής αλλαγής εστιάζουν την ανάλυσή τους άμεσα στο άτομο και μόνο έμμεσα στην ευρύτερη κοινωνία (Ubah και Robinson, 2003: 116).

Αντίθετα, ο Wynne (1999), αναφερόμενος σε μια φυλακή υψίστης ασφαλείας στην Ιρλανδική Δημοκρατία, στην οποία εργάστηκε ως καθηγητής επικεφαλής της ομάδας των διδασκόντων, υπογραμμίζει τη συμβολή της εξωτερικής τοπικής κοινωνίας στην επιτυχία εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων, που πραγματοποιήθηκαν μέσα στη φυλακή. Η εμπειρία αυτή έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, δεδομένου ότι οι εκπαιδευόμενοι ήταν μέλη μιας παραστρατιωτικής οργάνωσης, που θεωρούσαν τους εαυτούς τους αιχμαλώτους πολέμου και θεωρούσαν καθήκον τους να δραπετεύσουν. Ο ίδιος συγγραφέας μας θυμίζει ότι (μεταφράζουμε οι ίδιοι):

“Κατά τον Φρέιρε, η εκπαίδευση δεν είναι μια ουδέτερη διαδικασία. Οι εκπαιδευόμενοι μπορούν να δημιουργήσουν τους δικούς τους ρόλους παρά να δεχτούν αυτούς που καθορίστηκαν από άλλους...

Έτσι, και ο Jarvis τοποθετεί τα άτομα στο κοινωνικο-πολιτιστικό περιβάλλον τους και υποστηρίζει ότι ως εκπαιδευόμενοι μπορούν να γίνουν φορείς δράσης ικανοί να δράσουν στο περιβάλλον τους και να επιφέρουν κάποια αλλαγή” (Wynne, 1999: 6).

Έρευνες που έχουν διεξαχθεί στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής δείχνουν ότι δεν υπάρχει εύκολη απάντηση όσον αφορά την αποτελεσματικότητα των εκπαιδευτικών προγραμμάτων στις φυλακές για τη μείωση της υποτροπής (Brewster και Sharp, 2002: 327). Φαίνεται ότι η απόκτηση Ισότιμου Γενικού Διπλώματος μέσα στη φυλακή (επιπέδου λυκείου) έχει κάποια θετικά αποτελέσματα για τους άνδρες φυλακισμένους, αλλά κυρίως για τις γυναίκες (Brewster και Sharp, 2002: 328). Γενικότερα, έρευνες στις ΗΠΑ και στον Καναδά δείχνουν ότι όσοι κρατούμενοι ολοκλήρωσαν τις σπουδές τους στη φυλακή είναι λιγότερο πιθανό να υποτροπιάσουν (Vacca, 2004 . Chappel, 2004. Αναφέρεται από τον Behan, 2005: 2).

Διευκρινίζουμε, ότι παρά τη ρητορική για την ανάπτυξη εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων στις φυλακές και παρά τις προσπάθειες στις οποίες αναφερθήκαμε, γενικά υπάρχει έλλειμμα συστηματικών μελετών για τη διερεύνηση των εκπαιδευτικών αναγκών των κρατουμένων και για τις βασικές δεξιότητες που χρειάζεται να αναπτύξουν (Hudson, 2003: 79).

2. Η εκπαίδευση στις ελληνικές φυλακές

Πριν αναφερθούμε στις προβλεπόμενες για τους κρατούμενους εκπαιδευτικές δραστηριότητες στη χώρα μας, θα παραθέσουμε ορισμένα στοιχεία για τα εκπαιδευτικά και τα δημογραφικά χαρακτηριστικά τους. Σημειώνουμε ότι ιδιαίτερα έντονες ανησυχίες εκφράζονται για τους: *“...σταδιακά και σταθερά διογκούμενους κατά την τελευταία 20ετία αριθμούς νεαρών ατόμων που φέρονται ως δράστες εγκλημάτων καθώς και από τα πολύ υψηλά ποσοστά υποτροπής που παρατηρούνται, κυρίως σε δράστες μετεφηβικής ηλικίας, νέους δηλαδή 17-21 ετών.”* (Παύλου, 1998: 2). Όπως φαίνεται, αφενός αυξάνεται ο αριθμός των κρατουμένων μετεφηβικής ηλικίας, αφετέρου τα ποσοστά υποτροπής είναι πολύ υψηλά. Θα πρέπει, επίσης, να πάρουμε υπόψη μας *“...ότι το μεγαλύτερο ποσοστό τους ζει σε συνθήκες κοινωνικής μειονεξίας, ανήκει στις κατώτερες οικονομικές τάξεις, έχει υποτυπώδες επίπεδο γενικής εκπαίδευσης, προέρχεται από προβληματικό οικογενειακό περιβάλλον, και φυσικά πλήττεται σε μεγάλο βαθμό από την ανεργία”* (Παύλου, 1998: 2). Σημειώνουμε, ότι γενικότερα στην Ενωμένη Ευρώπη – σε σημαντικό βαθμό και στην Ελλάδα – έχουμε ταχεία και συνεχή αύξηση των ποσοστών κάθιξης (Wacquant, 2002: 129-131).

Οι νεαροί κρατούμενοι χαρακτηρίζονται λοιπόν και στη χώρα μας από πολύ χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης, πλήττονται από την ανεργία και πολλές φορές είναι υπότροποι. Όσον αφορά τη φοίτησή τους στο σχολείο:

“Η ελληνική πολιτεία μέχρι σήμερα δεν έχει επιδείξει όχι τη “βούληση” μα ούτε καν την “πρόθεση” να δώσει στα παιδιά αυτά, γιατί για παιδιά πρόκειται, από που “οφείλει” μια πραγματική “δεύτερη” ευκαιρία, όπου το “δεύτερη” αποτελεί πλεονασμό, γιατί αυτά στο συντριπτικό τους ποσοστό δεν είχαν καν “μια ευκαιρία” (Γεωργούλα, 2001: 17).

Παλαιότερες έρευνες έχουν δείξει ότι η πλειονότητα των κρατουμένων κατάγονταν από αγροτικές περιοχές, αλλά το μεγαλύτερο ποσοστό τους διέμενε στην Αθήνα και ένα σημαντικό ποσοστό σε αγροτικές περιοχές. Η ηλικία των κρατουμένων κυμαινόταν στο μεγαλύτερο ποσοστό τους μεταξύ 25-45 ετών, δηλαδή στην πιο παρα-

γωγική ηλικία. Στο μεγαλύτερο ποσοστό τους οι κρατούμενοι ήταν απόφοιτοι δημοτικού σχολείου και κάποιων τεχνικών σχολών. Μόνο ένα μικρό ποσοστό είχε μόρφωση ανωτέρα ή ανωτάτη. Ως προς το επάγγελμα, η πλειονότητα των κρατουμένων ανήκαν στους τεχνίτες – εργάτες, γεωργούς – αγρότες, μικροπωλητές – μικροεμπόρους και μόνο ένα μικρό ποσοστό σε εμπόρους, ανώτερα στελέχη, επιστήμονες.

Επίσης, 6 στους 10 κρατούμενους εργάζονταν μέσα στη φυλακή (Τσιλιμιγκάκη, 1994: 58 . Δασκαλάκη, 1996: 369).

Από τα στοιχεία της στατιστικής υπηρεσίας του Υπουργείου Δικαιοσύνης (Γιάνναρου, 2003: 34-36) προκύπτει ότι το 1997 σε σύνολο περίπου 9.000 κρατουμένων οι αγράμματοι αποτελούσαν το 9,4% και οι απόφοιτοι πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης το 47%. Το 35,8% των κρατουμένων είχε ηλικία 18-29 ετών, το 30,5% είχε ηλικία 30-39 ετών και το 19% ηλικία 40-49 ετών. Η πλειονότητα των κρατουμένων (52%) ως προς το επάγγελμα ήταν τεχνίτες, εργάτες και χειριστές μεταφορικών μέσων, ενώ μόνο το 8% εργάζονταν στον πρωτογενή τομέα της οικονομίας. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι, σύμφωνα με πιο πρόσφατα στοιχεία της ΕΣΥΕ, το 2002, το 62,8% των καταδικασθέντων ήταν είτε τελείως αγράμματοι (ο αριθμός τους μόλις ξεπερνούσε τους 500), είτε – στη μεγάλη τους πλειονότητα - είχαν μόνο απολυτήριο δημοτικού σχολείου, ενώ οι υπότροποι της ίδιας κατηγορίας έφταναν το 74% του συνόλου των υποτρόπων.

Προσθέτουμε ότι το 1983, οι αλλοδαποί φυλακισμένοι στην Ελλάδα αποτελούσαν το 11,6% του συνόλου, το 1993 το 22,7% και το 1999 το 46% (Panoussis, 1999). Σύμφωνα με στοιχεία του Υπουργείου Δικαιοσύνης, το αντίστοιχο ποσοστό το 2002 ήταν 45,9%. Πρόκειται για ένα σημαντικό δεδομένο όσον αφορά την οργάνωση κατάλληλων εκπαιδευτικών προγραμμάτων στις φυλακές. Είναι, επίσης, ενδιαφέρον να σημειώσουμε ότι στις ελληνικές φυλακές το ποσοστό των αλλοδαπών μεταξύ των φυλακισμένων, το 1997, ήταν το υψηλότερο στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Wacquant, 2002: 140).

Στο Σωφρονιστικό Κώδικα που ισχύει στη χώρα μας (Ν. 2776/99, ΦΕΚ 291/24-12-99), προβλέπεται η υλοποίηση μορφωτικών προγραμμάτων και άλλων δραστηριοτήτων στα “καταστήματα κράτησης”, δηλαδή στις φυλακές. Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 34 § 1:

“Όλοι οι κρατούμενοι έχουν δικαίωμα στην εντός του καταστήματος εν γένει μόρφωση, άθληση, πολιτιστικές δραστηριότητες και δημιουργική απασχόληση. Η ενασχόληση των κρατουμένων με τις παραπάνω δραστηριότητες, η συμμετοχή και συνεργασία τους σε σχετικά προγράμματα και ιδίως σε εκείνα επαγγελματικής κατάρτισης και εκπαίδευσης συνεκτιμάται θετικά για τη χορήγηση ευεργετικών μέτρων.”

Το άρθρο 35 § 1 του Σωφρονιστικού Κώδικα αφορά την εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση των κρατουμένων. Πιο συγκεκριμένα ορίζεται ο σκοπός της εκπαίδευσης των κρατουμένων:

“Η εκπαίδευση των κρατουμένων αποβλέπει στην απόκτηση ή συμπλήρωση εκπαίδευσης όλων των βαθμίδων, καθώς και στην επαγγελματική κατάρτισή τους.”

Επίσης, στο ίδιο άρθρο προσδιορίζονται τα μέτρα που επιτρέπουν και κινητροδοτούν

την εκπαίδευση των κρατουμένων:

“Για το σκοπό αυτόν λειτουργεί μέσα στο κατάστημα, όπου είναι δυνατό, μονοθέσιο δημοτικό σχολείο, υπαγόμενο στο Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων και ρυθμιζόμενο από τις κείμενες διατάξεις περί δημοσίων σχολείων. Το Συμβούλιο Φυλακής οργανώνει, με τη συνεργασία αρμόδιων φορέων, προγράμματα επαγγελματικής εκπαίδευσης, μαθητείας ή εξειδίκευσης. Οι παρεχόμενοι τίτλοι σπουδών είναι ισότιμοι με τους αντίστοιχους των σχολών της ίδιας βαθμίδας εκπαίδευσης, χωρίς να προκύπτει από το κείμενό τους ότι αποκτήθηκαν σε κατάσταση κράτησης.”

Προσθέτουμε ότι σύμφωνα με το ίδιο άρθρο:

“Όσοι έχουν συμπληρώσει την πρωτοβάθμια εκπαίδευση μπορούν να συνεχίσουν τις σπουδές στη δευτεροβάθμια ή στην τριτοβάθμια εκπαίδευση με εκπαιδευτικές άδειες. Κατά το χρόνο της εκπαίδευσης οι εργασίες που ανατίθενται στον κρατούμενο είναι κατά το δυνατό συναφείς με το αντικείμενο της εκπαίδευσής του. Σε περίπτωση επιτυχούς αποπεράτωσης ολοκληρωμένου κύκλου σπουδών τριμήνης τουλάχιστον διάρκειας ο κρατούμενος δικαιούται να τύχει ευεργετικού υπολογισμού ημερών ποινής...”

Επιπλέον, στο Σωφρονιστικό Κώδικα προβλέπονται ειδικά μέτρα “για την εκπαίδευση των αλλοδαπών κρατουμένων, εφόσον αυτό είναι εφικτό στο συγκεκριμένο κατάστημα” (άρθρο 35 § 4).

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω, οι κρατούμενοι στην Ελλάδα – και διεθνώς – έχουν σε μεγάλο ποσοστό χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης. Στην ισχύουσα ελληνική νομοθεσία προβλέπεται η συμμετοχή τους σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες είτε μέσα στη φυλακή, είτε σε εκπαιδευτικά ιδρύματα έξω από τη φυλακή με τη χορήγηση ειδικών εκπαιδευτικών αδειών. Επίσης, προβλέπονται ευεργετικά μέτρα για τους κρατούμενους–εκπαιδευόμενους και ειδικότερα η μείωση της ποινής τους, μετά από πρόταση του Συμβουλίου Εργασίας Κρατουμένων και απόφαση του αρμόδιου δικαστικού λειτουργού (άρθρο 46 του Σωφρονιστικού Κώδικα).

3. Τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας

Η ίδρυση και λειτουργία σχολείων δεύτερης ευκαιρίας (ΣΔΕ) προβλέπεται στο Λευκό Βιβλίο για την εκπαίδευση και την κατάρτιση, που εκδόθηκε το 1995 από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

“Η ιδέα είναι απλή: να προσφερθεί στους νέους που έχουν αποκλειστεί από το εκπαιδευτικό σύστημα, ή που φαίνεται ότι θα αποκλειστούν, τις καλύτερες δυνατότες καταρτίσεις και την καλύτερη πλαισίωση για να τους ξαναδοθεί αυτοπεποίθηση. Αν το σχολείο αποτελεί μια ‘πρώτη ευκαιρία’ κάθε ατόμου για την ένταξή του στην κοινωνία, θα πρέπει να δεχτούμε ότι αυτό δεν ισχύει δυστυχώς για τα λιγότερο ευνοημένα άτομα τα οποία δεν έχουν συχνά το οικογενειακό και κοινωνικό πλαίσιο που να τους επιτρέπει να επωφεληθούν από τη γενική κατάρτιση που παρέχεται στο σχολείο. Οι νέοι που αποκλείονται του σχολικού συστήματος αριθμούνται ενίοτε σε δεκάδες χιλιάδων στα μεγάλα πολεοδομικά συγκροτήματα. Χωρίς εξειδίκευση, δεν έχουν παρά ελάχιστη ελπίδα να βρουν απασχόληση

και, κατά συνέπεια, να ενταχθούν στην κοινωνία” (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στην ελληνική γλώσσα, 1996: 67).

Τα ΣΔΕ προτείνονται ως μια νέα ευκαιρία για νέους χωρίς οικογενειακή και κοινωνική στήριξη, που έχουν εγκαταλείψει το σχολείο πριν ολοκληρώσουν την υποχρεωτική εκπαίδευση, με σκοπό να αποκτήσουν την αναγκαία εκπαίδευση, κατάρτιση και αυτοπεποίθηση ώστε να ενταχθούν στην κοινωνία. Από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή διευκρινίζεται, επίσης, ότι:

“Γενικά, οι νέοι αυτοί διαθέτουν χαμηλό επίπεδο βασικών γνώσεων. Συχνά, έχουν βιώσει αρνητικές σχολικές εμπειρίες. Ελλείπει προοπτικών βελτίωσης της κοινωνικής τους κατάστασης, διατρέχουν τον κίνδυνο να παγιδευτούν αμετάκλητα σε μια κατάσταση περιθωριοποίησης και αποκλεισμού”¹.

Παρ’ όλο που οι φυλακισμένοι δεν εντάσσονται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ρητά στην ομάδα-στόχο των ΣΔΕ, όπως διαπιστώθηκε έχουν χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης και περιλαμβάνονται εκ των πραγμάτων σ’ αυτούς που όχι μόνο κινδυνεύουν, αλλά βιώνουν την περιθωριοποίηση και τον αποκλεισμό. Συνεπώς έχουν όλα τα χαρακτηριστικά της ομάδας-στόχου των ΣΔΕ.

Στη χώρα μας, τα ΣΔΕ θεσμοθετήθηκαν με το νόμο 2525/97, “...για εγγραφή και φοίτηση σε αυτά των νέων που έχουν υπερβεί το 18ο έτος της ηλικίας τους και δεν έχουν συμπληρώσει την υποχρεωτική εννιάχρονη εκπαίδευση” (άρθρο 5). Σύμφωνα με τη μελέτη διάγνωσης εκπαιδευτικών αναγκών και χωροθέτησής τους, τα ΣΔΕ απευθύνονται σε “...νέους με μειωμένα ή χωρίς καθόλου προσόντα που αναζητούν επαγγελματική και κοινωνική ένταξη. Σε γενικές γραμμές οι νέοι αυτοί εκτός από το μειωμένο βαθμό βασικών δεξιοτήτων που διαθέτουν, έχουν συχνά αρνητικές εμπειρίες που τους οδήγησαν να εγκαταλείψουν το επίσημο σχολείο.” (Ευστράτογλου, 2001: 9). Όπως φαίνεται, υιοθετείται η ρητορική της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την ομάδα-στόχο των ΣΔΕ. Στην ίδια μελέτη, ως ομάδα-στόχος ειδικότερα εντοπίζονται οι άνεργοι κάτω των 30 ετών που δεν έχουν ολοκληρώσει την υποχρεωτική εκπαίδευση (Ευστράτογλου, 2001: 292). Προσθέτουμε ότι η ίδρυση και η λειτουργία των ΣΔΕ χρηματοδοτήθηκε στο πλαίσιο του ΕΠΕΑΕΚ II του ΥΠΕΠΘ.

Σύμφωνα με την υπουργική απόφαση 2373/03 για την οργάνωση και λειτουργία των ΣΔΕ (ΦΕΚ 1003/22-7-2003), τα σχολεία αυτά:

- α) συμπράττουν και επιδιώκουν να συνεργάζονται με όλους τους σχετικούς κοινωνικούς φορείς, τόσο για την εναισθητοποίηση των κοινωνικών ομάδων στις οποίες απευθύνεται το πρόγραμμα των σχολείων, όσο και στην υλοποίηση του προγράμματος σπουδών,
- β) ακολουθούν παιδαγωγικές προσεγγίσεις που εστιάζουν στις ατομικές ανάγκες, τα ενδιαφέροντα και τις ικανότητες των εκπαιδευομένων,
- γ) δίνουν έμφαση στην απόκτηση βασικών δεξιοτήτων (γραφής, ανάγνωσης και αριθμησης), αλλά και νέων δεξιοτήτων που απαιτούνται σήμερα, στη χρήση ξένης γλώσσας και νέων τεχνολογιών,

¹Βλ. European Commission, Second Chance Schools: Guide for setting up a Second Chance School, σελ. 5-9 (1999), και Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Εκπαίδευση Κατάρτιση Νεολαία, Σχολικά ιδρύματα δεύτερης ευκαιρίας, καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού μέσω της εκπαίδευσης και της κατάρτισης (χ.χ.), Υπηρεσία επισήμων εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Λουξεμβούργο.

δ) καλλιεργούν κοινωνικές δεξιότητες και βοηθούν τους εκπαιδευόμενους να διαμορφώνουν θετικές στάσεις ως ενεργοί πολίτες και μέλη της κοινωνίας σε τοπικό, εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο και

ε) διαμορφώνουν ένα ενέλικτο πρόγραμμα σπουδών ώστε να αξιοποιούνται όλοι οι κοινωνικοί χώροι στους οποίους υπάρχει γνώση και συσσωρευμένη εμπειρία (χώροι εργασίας, κοινωνικής συνάθροισης, καλλιτεχνικής δημιουργίας, πολιτιστικών εκδηλώσεων κ.ά.).

Το πρόγραμμα σπουδών περιλαμβάνει: ελληνική γλώσσα, μαθηματικά, πληροφορική, αγγλικά, κοινωνική εκπαίδευση, περιβαλλοντική εκπαίδευση, αισθητική αγωγή, στοιχεία τεχνολογίας και φυσικών επιστημών, προσανατολισμό-συμβουλευτική σε θέματα επαγγελματικής σταδιοδρομίας (Βεργίδης, 2003β: 12). Η φοίτηση στα ΣΔΕ διαρκεί δυο διαδοχικά σχολικά έτη, συνολικά 18 μήνες, και οι απόφοιτοι αποκτούν απολυτήριο, ισότιμο με το απολυτήριο του γυμνασίου.

Το σχολικό έτος 2002-2003 λειτούργησαν πέντε ΣΔΕ. Στο πλαίσιο της αξιολόγησης του Προγράμματος των ΣΔΕ, ζητήθηκε με ειδικό ερωτηματολόγιο από τους εκπαιδευόμενους να προσδιορίσουν τους λόγους για τους οποίους διέκοψαν τη φοίτησή τους στο σχολείο πριν ολοκληρώσουν την εννιάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση. Επίσης, τους ζητήθηκε να προσδιορίσουν τις προσδοκίες τους από τη φοίτησή τους στο ΣΔΕ, καθώς και τα αρνητικά και θετικά που έχουν επισημάνει στη λειτουργία του.

Οι απαντήσεις των εκπαιδευομένων στην ανοικτή ερώτηση “Για ποιους λόγους εγκαταλείψατε την υποχρεωτική εκπαίδευση;” ομαδοποιήθηκαν στις παρακάτω γενικές κατηγορίες (Βεργίδης, 2004: 385-391):

- Λόγοι που σχετίζονται με την οικογένεια.
- Λόγοι που σχετίζονται με τους εκπαιδευόμενους.
- Λόγοι που σχετίζονται με το σχολείο.

Από την επεξεργασία των δεδομένων διαπιστώθηκε ότι οι κυριότεροι παράγοντες που δεν επέτρεψαν την αποφοίτηση της πλειονότητας των ερωτώμενων από το γυμνάσιο (σε ποσοστό περίπου 65%) ήταν τα εξωτερικά χαρακτηριστικά της οικογένειας προέλευσης και ειδικότερα: οικογενειακές ανάγκες και υποχρεώσεις, οικογενειακές στρατηγικές για την αντιμετώπιση δύσκολων οικογενειακών καταστάσεων, χαμηλό εισόδημα και φτώχεια, παιδική εργασία, παρ’ ότι απαγορεύεται, μεγάλη απόσταση του σχολείου από τον τόπο διαμονής τους. Γενικά, το χαμηλό εισόδημα και η φτώχεια φαίνεται ότι ήταν το βασικό χαρακτηριστικό των οικογενειών προέλευσης αυτής της ομάδας εκπαιδευομένων.

Αρκετοί εκπαιδευόμενοι θεωρούσαν ως αιτία διακοπής του σχολείου τη νοστροπία των γονιών τους (εσωτερικά χαρακτηριστικά της οικογένειας). Επρόκειτο κυρίως για γυναίκες που ο πατέρας τους δεν τις άφησε να συνεχίσουν το σχολείο, εφαρμόζοντας τις παραδοσιακές αρχές και αξίες μιας αγροτικής κοινωνίας, που αποτελεί πια παρελθόν.

Ορισμένοι εκπαιδευόμενοι (περίπου το 15%) αναφέρθηκαν στις δικές τους ευθύνες για τη διακοπή του σχολείου και την απέδωσαν στην ανωριμότητά τους, σε απειρσκειψία, σε ανευθυνότητα, σε άγνοια της μελλοντικής χρησιμότητάς του, σε υπερβολική ελευθερία.

Εκτός από τους εξωσχολικούς παράγοντες, που οδήγησαν στη διακοπή της φοί-

τησης στο σχολείο, αναφέρθηκε η συμβολή και ενδοσχολικών παραγόντων (από περίπου το 20% του συνόλου). Οι ίδιοι οι εκπαιδευόμενοι ανέφεραν ότι είχαν αρνητική στάση προς το σχολείο, με αποτέλεσμα τη διακοπή της φοίτησής τους.

Από τις απαντήσεις των εκπαιδευόμενων στο ερώτημα “Τι περιμένετε να πετύχετε φοιτώντας στο Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας;” διαπιστώθηκε ότι οι εκπαιδευόμενοι περίμεναν κατ’ αρχήν να αποκτήσουν γνώσεις (38,5% του συνόλου).

Ένα υψηλό ποσοστό εκπαιδευομένων στόχευε στην απόκτηση απολυτηρίου γυμνασίου (28% του συνόλου). Επίσης, ένα σημαντικό ποσοστό αναφέρθηκε συγκεκριμένα στην προσδοκία φοίτησης σε Τ.Ε.Ε. (προσδοκία του 29% του συνόλου), στο λύκειο (προσδοκία του 7%), ενώ αναφέρθηκαν και προσδοκίες φοίτησης σε Ι.Ε.Κ., στον Ο.Α.Ε.Δ., ακόμη και σε Α.Ε.Ι. Συνολικά, περισσότερο από το 30% των εκπαιδευομένων ανέφερε ότι σκέφτεται να συνεχίσει τις σπουδές του κατά κύριο λόγο στην τεχνική – επαγγελματική εκπαίδευση (Τ.Ε.Ε., Ι.Ε.Κ., Ο.Α.Ε.Δ.).

Ένα σημαντικό ποσοστό των εκπαιδευομένων, σχεδόν το 30% του συνόλου, περίμεναν είτε τη βελτίωση της επαγγελματικής τους θέσης, είτε την επαγγελματική τους αποκατάσταση. Ειδικά για επαγγελματική αποκατάσταση ενδιαφερόταν μόνο το 9,5% των εκπαιδευομένων.

Σε προσδοκίες που αφορούν τον προσωπικό και οικογενειακό χώρο αναφέρθηκε περίπου το 12% του συνόλου.

Το πιθανότερο είναι ότι αρκετοί εκπαιδευόμενοι χρειαζόνταν το απολυτήριο γυμνασίου για την επαγγελματική τους εξέλιξη και για να αξιοποιήσουν και θεσμικά τις γνώσεις και τις δεξιότητες/ικανότητες που απέκτησαν στην εργασία τους ή με διαδικασίες προσωπικής αυτομόρφωσης. Οι εκπαιδευόμενοι αυτοί δεν φαίνεται να κινδυνεύουν από κοινωνικό αποκλεισμό, το ΣΔΕ τους δίνει την ευκαιρία είτε να εξελιχθούν επαγγελματικά είτε να συνεχίσουν την εκπαίδευση ή την κατάρτισή τους.

Στο ερώτημα “*Ποιες είναι οι εμπειρίες σας από τη φοίτησή σας; Ποια είναι τα αρνητικά και τα θετικά του Σχολείου Δεύτερης Ευκαιρίας στο οποίο φοιτάτε;*”, η μεγάλη πλειονότητα των απαντήσεων αναφέρονται σε θετικές πλευρές των ΣΔΕ (Βεργίδης, 2003α: 126-127).

Στα θετικά των ΣΔΕ εντάσσονται κατ’ αρχήν, η φιλοσοφία και ο τρόπος λειτουργίας τους. Κατά κύριο λόγο, ως θετικά αναφέρθηκαν ο τρόπος διδασκαλίας των καθηγητών (19% των εκπαιδευομένων), το παιδαγωγικό κλίμα (18% των εκπαιδευομένων) το επίπεδο της παρεχόμενης εκπαίδευσης (13%). Ως αρνητικό αναφέρθηκε κυρίως ο χώρος των ΣΔΕ και η χωροταξική κατανομή των ΣΔΕ (5,2% του συνόλου) (Βεργίδης, 2003α: 93-94).

Όπως διαπιστώνουμε, το βασικό χαρακτηριστικό των οικογενειών προέλευσης των εκπαιδευομένων στα ΣΔΕ ήταν το χαμηλό εισόδημα και η φτώχεια. Οι περισσότεροι εγκατέλειψαν το σχολείο για να εργασθούν και γενικότερα για να βοηθήσουν την οικογένειά τους. Πολλές γυναίκες δεν συνέχισαν το σχολείο εξαιτίας της νοστροπίας των γονέων τους και κυρίως του πατέρα τους. Περίπου το 20% των εκπαιδευομένων απέδωσαν στο ίδιο το σχολικό σύστημα τη διαρροή τους, ενώ περίπου ένα ποσοστό 15% σε αποφάσεις που πήραν οι ίδιοι.

4. Ερευνητικά ερωτήματα, το δείγμα και η συλλογή δεδομένων

Οι προσπάθειες εκπαίδευσης και κατάρτισης των ενηλίκων κρατούμενων στην

Ελλάδα χρονολογούνται εδώ και αρκετές δεκαετίες. Για την επαγγελματική κατάρτιση των κρατουμένων μέσα στη φυλακή στη δεκαετία του '80 συνεργάζονταν ο ΟΑΕΔ, η Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης και οι ΝΕΛΕ, καθώς και ο ΕΟΜΜΕΧ, που παρείχε τεχνική υποστήριξη για την ανάπτυξη τμημάτων εκμάθησης αγγειοπλαστικής, ξυλογλυπτικής κοσμήματος κ.λπ. (Δασκαλάκη, 1996: 272). Στο πλαίσιο του Β' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης (Β' Κ.Π.Σ.), την περίοδο 1994-1999, πραγματοποιήθηκαν σε διάφορες φυλακές προγράμματα κατάρτισης για την "Καταπολέμηση του Κοινωνικού Αποκλεισμού" από διάφορα Κ.Ε.Κ., ορισμένες ΝΕΛΕ, το ΕΛΚΕΠΑ και από τη Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης (Γιάνναρου, 2003: 49-50). Επρόκειτο κυρίως για προγράμματα κατάρτισης στους ηλεκτρονικούς υπολογιστές (Θανοπούλου..., 1998 : 72).

Η οργάνωση και λειτουργία Κέντρων Εκπαίδευσης Ενηλίκων με κοινοτική συγχρηματοδότηση, στα τέλη του 2003, από το Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων (ΙΔΕΚΕ) και τη Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων, στο πλαίσιο του ΕΠΕΑΕΚ II του ΥΠΕΠΘ (Γ' Κ.Π.Σ.), επέτρεψε την υλοποίηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων σε διάφορες φυλακές της χώρας, με συστηματική επιστημονική υποστήριξη.

Σύμφωνα με στοιχεία του ΙΔΕΚΕ, το χρονικό διάστημα από το Σεπτέμβριο του 2003 έως το Φεβρουάριο του 2004, στις φυλακές συνολικά λειτούργησαν 97 τμήματα εκπαίδευσης, τα οποία παρακολούθησαν 1087 κρατούμενοι (917 άνδρες και 170 γυναίκες). Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα περιλάμβανε: γραμματισμό, πληροφορική, αξιοποίηση ελεύθερου χρόνου (κεραμική, κατασκευές, κόσμημα, μουσική κ.ά.) και συμβουλευτική υποστήριξη.

Την ίδια χρονική περίοδο, το σχολικό έτος 2003/04, λειτούργησαν 18 ΣΔΕ και το 2004/05 ο αριθμός τους αυξήθηκε σε 32, εκ των οποίων το ένα ιδρύθηκε στη δικαστική φυλακή Λάρισας. Ο αριθμός των ΣΔΕ αυξήθηκε το σχολικό έτος 2005/06 σε 43. Ένα από τα νέα ΣΔΕ λειτουργεί στη δικαστική φυλακή Κορυδαλλού.

Η ίδρυση ΣΔΕ στις φυλακές φαίνεται ότι ανταποκρίθηκε σε ανάγκες των κρατουμένων, που δεν μπορούσαν να τις καλύψουν τα περιορισμένες διάρκειας προγράμματα γραμματισμού των Κέντρων Εκπαίδευσης Ενηλίκων, η παρακολούθηση των οποίων εξάλλου δεν κατέληγε σε απολυτήριο του γυμνασίου.

Ενώ, λοιπόν, ο ισχύων Σωφρονιστικός Κώδικας (Ν. 2776/99) μέσα στις φυλακές προβλέπει μόνο τη λειτουργία μονοθέσιου δημοτικού σχολείου και τη συνέχιση των σπουδών στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση με εκπαιδευτικές άδειες, η λειτουργία ΣΔΕ μέσα στις φυλακές δημιουργεί μια νέα κατάσταση.

Οι όποιες καλές προθέσεις και τα αναμενόμενα θετικά αποτελέσματα για μερικούς κρατούμενους δεν επαρκούν για να εκτιμήσουμε τη συμβολή της λειτουργίας ΣΔΕ μέσα στη φυλακή. Απαιτείται η διερεύνηση των απόψεων των ίδιων των κρατουμένων-εκπαιδευόμενων, δεδομένου ότι δεν είναι αυτονόητη ούτε δεδομένη η θετική τους στάση, η οποία εξαρτάται από τις συγκεκριμένες κάθε φορά συνθήκες, τους εκπαιδευτικούς που διδάσκουν και το παιδαγωγικό κλίμα που θα επικρατήσει. Για τη στάση των κρατουμένων όσον αφορά την εκπαίδευσή τους, ο Θεόφραστος Γέρου – παιδαγωγός και πολιτικό στέλεχος του ΥΠΕΠΘ στη δεκαετία του 1980 – γράφει:

“Είχαμε αρχίσει στο Υπουργείο Παιδείας μια μετριοπαθή προσπάθεια στις φυλακές γυναικών του Κορυδαλλού. Θελήσαμε να οργανώσουμε σεμινάρια αλφαριθμητισμού. Πολλές γυναίκες ρωτούσαν “Τι τα θέλετε τα γράμματα:... μήπως μας κρύβετε κάτι,

μήπως θέλετε να μας μαντρώσετε;”...” (1985: 103). Όπως φαίνεται, οι καλές προθέσεις των παιδαγωγών δεν αρκούν.

Για να εξετάσουμε τις απόψεις των κρατουμένων-εκπαιδευόμενων χρησιμοποιήσαμε το ίδιο ερωτηματολόγιο με το οποίο είχαμε διερευνήσει τις απόψεις των εκπαιδευόμενων στα ΣΔΕ το σχολικό έτος 2002/03, ώστε να προβούμε σε ορισμένες πρώτες συγκρίσεις.

Τα ερευνητικά ερωτήματα που θέσαμε ήταν:

α. Ποιες ήταν οι προσδοκίες των κρατουμένων-εκπαιδευόμενων από τη φοίτησή τους στο ΣΔΕ φυλακής Κορυδαλλού, με δεδομένες τις συνθήκες διαβίωσής τους.

β. Ποια ήταν τα θετικά και τα αρνητικά που εντοπίζουν στη λειτουργία ΣΔΕ στο χώρο της φυλακής.

γ. Ποιες ήταν οι ομοιότητες και οι διαφορές ως προς τα χαρακτηριστικά και τις απόψεις των εκπαιδευόμενων στο ΣΔΕ φυλακής Κορυδαλλού σε σύγκριση με τους εκπαιδευόμενους σε ΣΔΕ εκτός φυλακών.

Ο πληθυσμός και το δείγμα της έρευνας

Ο πληθυσμός της μελέτης είναι οι κρατούμενοι – άνδρες και γυναίκες – που φοιτούν το σχολικό έτος 2005-06 στο ΣΔΕ της φυλακής Κορυδαλλού. Συνολικά, πρόκειται για 43 άνδρες και 33 γυναίκες (76 άτομα). Προσθέτουμε ότι στο συγκεκριμένο ΣΔΕ λειτουργούν τέσσερα τμήματα διδασκαλίας.

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε τον Ιανουάριο του 2006, περισσότερο από τρεις μήνες μετά την έναρξη των μαθημάτων, χρονικό διάστημα αρκετό για να διαμορφώσουν τις δικές τους απόψεις οι κρατούμενοι-εκπαιδευόμενοι.

Για τη συλλογή των δεδομένων δόθηκαν ιδιοχείρως ερωτηματολόγια, μετά από σχετικό αίτημά μας στους αρμοδίους, απαντήθηκαν εθελοντικά και συγκεντρώθηκαν 18 από άνδρες κρατούμενους-εκπαιδευόμενους (απάντησε το 42% των ανδρών) και 19 από γυναίκες κρατούμενες-εκπαιδευόμενες (απάντησε το 57,6% των γυναικών). Το διαθέσιμο δείγμα τελικά είναι 37 άτομα, άνδρες και γυναίκες (το 49% του πληθυσμού της έρευνας). Σημειώνουμε ότι, σύμφωνα με στοιχεία του Υπουργείου Δικαιοσύνης, το 2002 από τους συνολικά 8.507 κρατούμενους, μόνο οι 427 (το 5%) ήταν γυναίκες. Συνεπώς, οι 19 κρατούμενες-εκπαιδευόμενες του δείγματος αποτελούν το 4,4% του συνόλου των κρατουμένων γυναικών. Εάν εξαιρέσουμε τις κρατούμενες που είτε δεν έχουν απολυτήριο δημοτικού σχολείου είτε έχουν ολοκληρώσει την υποχρεωτική εκπαίδευση, οι κρατούμενες-εκπαιδευόμενες του δείγματος υπολογίζεται ότι αποτελούν περίπου το 10% του αντίστοιχου συνόλου.

Για την ανάλυση των δεδομένων χρησιμοποιούμε την ποσοτική και ποιοτική ανάλυση περιεχομένου.

Βασικά χαρακτηριστικά του δείγματος

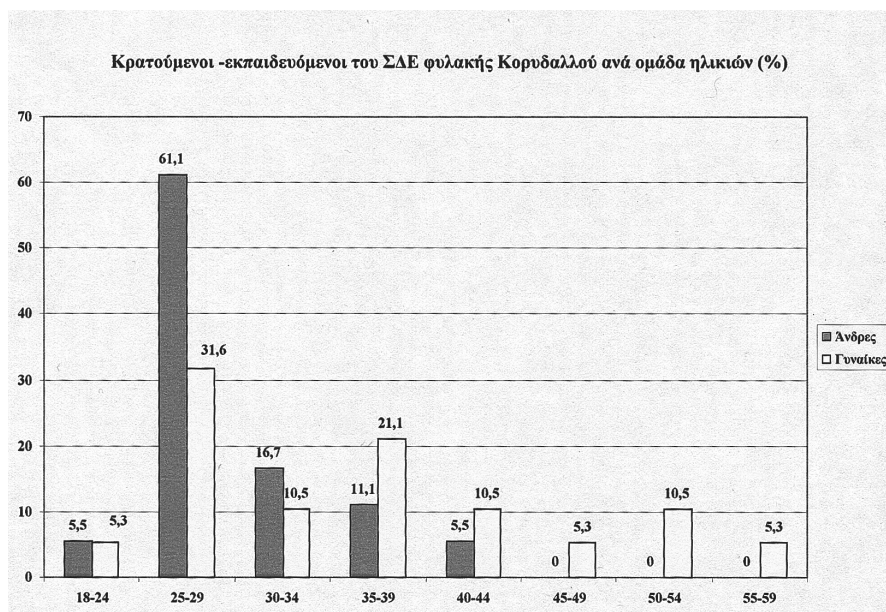
Από το διαθέσιμο δείγμα των 37 κρατουμένων-εκπαιδευόμενων, οι 18 είναι άνδρες και οι 19 γυναίκες. Περισσότεροι από το 50% των κρατουμένων-εκπαιδευόμενων του δείγματος (πίνακας 1) είναι ηλικίας 18-29 ετών, συνεπώς ηλικιακά εντάσσονται στην ομάδα-στόχο του Προγράμματος ΣΔΕ. Είναι ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε ότι στις ομάδες ηλικιών 25-29 ετών και 30-34 ετών οι άνδρες είναι περισσότεροι των γυναικών. Στις μεγαλύτερες ηλικίες οι γυναίκες είναι περισσότερες των

ανδρών και μάλιστα υπάρχουν μόνο εκπαιδευόμενες στις ηλικίες 45 ετών και άνω (διάγραμμα 1).

Πίνακας 1
Κρατούμενοι-εκπαιδευόμενοι του ΣΔΕ φυλακής Κορυδαλλού
ανά ομάδα ηλικιών (2005-2006)

Ομάδες ηλικιών	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο	
			αριθμ.	%
18-24	1	1	2	5,4
25-29	11	6	17	45,9
30-34	3	2	5	13,5
35-39	2	4	6	16,2
40-44	1	2	3	8,1
45-49	0	1	1	2,7
50-54	0	2	2	5,4
55-59	0	1	1	2,7
Σύνολο	18	19	37	100

Διάγραμμα 1

Όπως έχουμε υπογραμμίσει, στα ΣΔΕ προβλέπεται να φοιτούν νέοι από χαμηλά κοινωνικο-οικονομικά στρώματα που έχουν βιώματα σχολικής αποτυχίας και κινδυνεύουν να περιθωριοποιηθούν. Οι κρατούμενοι εντάσσονται στις ευάλωτες κοινωνικές

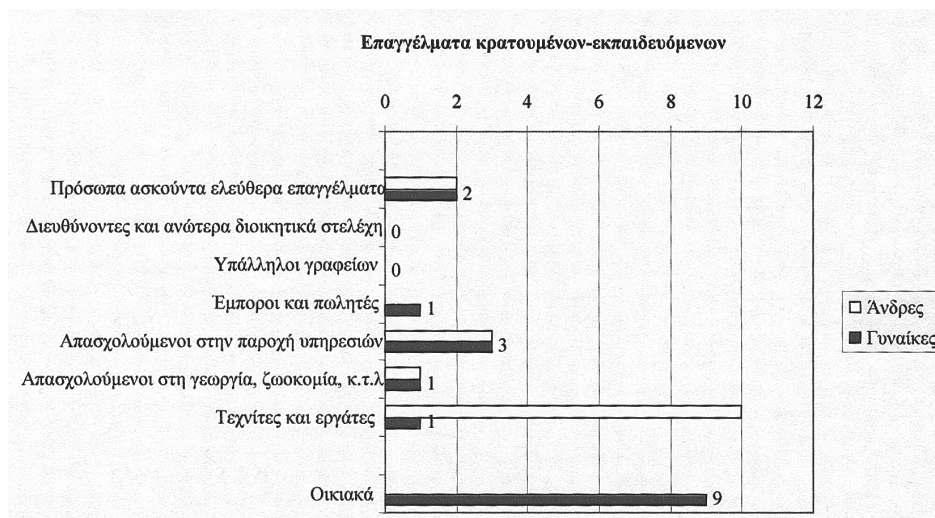
² βλ. Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, Τελικό Σχέδιο Επιχειρησιακού Προγράμματος “Απασχόληση και Επαγγελματική Κατάρτιση” 2000-2006, Μάρτιος 2001, σελ. 10.

ομάδες², έχουν χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο και στην πλειονότητά τους είναι τεχνίτες και εργάτες. Το 33,3% του δείγματος πράγματι ήταν τεχνίτες, εργάτες και χειριστές μεταφορικών μέσων (σχεδόν όλοι άνδρες), το 18,2% απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών και το 12% ασκούσαν ελεύθερο επάγγελμα (οι 3 από τους 4 ήταν αυτοκινητιστές). Το 27,3% του δείγματος (9 γυναίκες) δήλωσαν “οικιακά” (βλ. πίνακα 2 και διάγραμμα 2).

Πίνακας 2
Κρατούμενοι-εκπαιδευόμενοι στη φυλακή Κορυδαλλού (2005-2006)
κατά ομάδα ατομικών επαγγελμάτων

Ομάδες ατομικών επαγγελμάτων	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο	
			αριθμ.	%
Πρόσωπα ασκούντα ελεύθερα επαγγέλματα	2	2	4	12.1
Διευθύνοντες και ανώτερα διοικητικά στελέχη	0	0	0	0
Υπάλληλοι γραφείων	0	0	0	0
Έμποροι και πωλητές	0	1	1	3
Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών	3	3	6	18.2
Απασχολούμενοι στη γεωργία, ζωοκομία, κ.τ.λ.	1	1	2	6.1
Τεχνίτες, εργάτες και χειριστές μεταφορικών μέσων	10	1	11	33.3
Οικιακά	0	9	9	27.3
Σύνολο	16	17	33	100

Διάγραμμα 2

Είναι ενδιαφέρον να εξετάσουμε τους λόγους για τους οποίους οι κρατούμενοι-εκπαιδευόμενοι του δείγματος εγκατέλειψαν την υποχρεωτική εκπαίδευση, σε

σύγκριση με τους εκπαιδευόμενους των ΣΔΕ εκτός φυλακών.

Όπως διαπιστώνεται (πίνακας 3), σχεδόν όλοι οι άνδρες επικαλούνται την κακή οικονομική κατάσταση της οικογένειάς τους και τη μετανάστευση. Φαίνεται ότι αρκετοί είναι μετανάστες, κυρίως από την Αλβανία. Παραθέτουμε μερικές χαρακτηριστικές απαντήσεις τους (όπως ακριβώς τις διατυπώνουν):

- Για λόγους οικονομικούς. Έπρεπε να δουλέυω. Είμαι απ' την Αλβανία.

ΦΑ 4

- Λόγο της κρίσης που μαστίζει τη χώρα μου αναγκαστήκαμε να ξηνητευτούμε οικονομικά κι εγώ σε πολύ μικρή ηλικία για τα προς το ζην.

ΦΑ 13

- Είμαι από την Αλβανία και έφτιαγα μικρός γιατί άφισα το σχολείο.

ΦΑ 16

Λόγους οικονομικής ανέχειας επικαλούνται και ορισμένες γυναίκες κρατούμενες-εκπαιδευόμενες:

- Λόγω ορφάνειας από μητέρα και ανάγκης εργασίας.

ΦΓ 4

- Γιατί έπρεπε να δουλέψω γιατί είμασταν τρωχοί.

ΦΓ 6

Δύο από τις κρατούμενες-εκπαιδευόμενες αναφέρουν ότι έπρεπε να δουλέψουν στην οικογενειακή επιχείρηση.

- Γιατί υπήρχαν οικογενειακές επιχειρήσεις και έπρεπε να βρούκομαι εκεί καθημερινά και όλες τις ώρες για κάποιους λόγους και έτσι αναγκάστηκα να σταματήσω.

ΦΓ 3

- Γιατί έπρεπε να δουλέψω στην επιχείρηση του πατέρα μου.

ΦΓ 16

Αρκετές γυναίκες δηλώνουν ότι εγκατέλειψαν την υποχρεωτική εκπαίδευση γιατί “τις παντρέψανε” ή γιατί τις σταμάτησαν οι γονείς τους από τη φοίτησή τους στο γυμνάσιο.

- Λόγου γάμου παιδιών και οι πολλές υποχρεώσεις και ευθύνες που απέκτησα.

ΦΓ 7

- Εγκατέλειψα τό Σχολείο διότι όταν τελείωσα την 1 Γυμνασίου το καλοκαίρι γνώρισα τον Άνδρα μου. Οι γονείς μου ήταν ανστιρών αρχών και έτσι σε ηλικία 14 ετών βρέθηκα παντρεμένη και 15 χρονών μητέρα.

ΦΓ 5

- Για τους λόγους ότι με παντρέψανε 14 ετών, λόγοι ότι είμασταν μεγάλη οικογένεια και ο μπαμπάς μου είναι ανάπηρος και η μητέρα μου δούλεβε.

ΦΓ 18

- Μας σταματίσαν η γονει μου και με σίταν στα πρόβατα και στα χωραφια. Είθελα να γινω τραγουδιστρια.

ΦΓ 8

Πίνακας 3

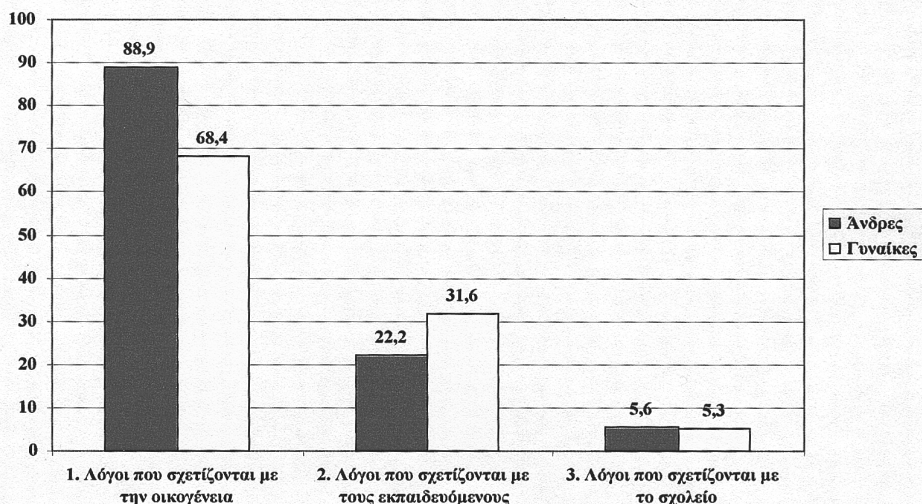
Λόγοι για τους οποίους εγκατέλειψαν την υποχρεωτική εκπαίδευση οι εκπαιδευόμενοι* του ΣΔΕ φυλακής Κορυδαλλού (σχολικό έτος 2005-2006)

Κατηγορίες και υποκατηγορίες απαντήσεων	Άνδρες		Γυναίκες		Σύνολο	
	Αριθμ.	% των εκπαιδευομένων	Αριθμ.	% των εκπαιδευομένων	Αριθμ.	% των εκπαιδευομένων
1. Λόγοι που σχετίζονται με την οικογένεια	16	88,9	13	68,4	29	78,4
α. Οικογενειακοί λόγοι γενικά	2	7			9	
β. Εργασιακή απασχόληση	2	5			7	
γ. Κακή οικονομική κατάσταση οικογένειας	8	1			9	
δ. Μετανάστευση οικογένειας	7	0			7	
ε. Νοοτροπία γονέων για την εκπαίδευση των παιδιών τους	0		2		2	
2. Λόγοι που σχετίζονται με τους εκπαιδευόμενους	4	22,2	6	31,6	10	27
α. Προσωπικές επιλογές και προβλήματα	4		1		5	
β. Μειωμένο ενδιαφέρον για το σχολείο	1		1		2	
γ. Ναρκωτικά	0		4		4	
3. Λόγοι που σχετίζονται με το σχολείο	1	5,6	1	5,3	1	5,4
α. Αδυναμία ανταπόκρισης στις απαιτήσεις του σχολείου	1		1		1	
Δεν απάντησαν	0		0		0	
Σύνολο εκπαιδευομένων	18		19		37	

*Ορισμένοι από τους ερωτηθέντες ανέφεραν περισσότερους από έναν λόγους και περισσότερες από μια υποκατηγορίες

Διάγραμμα 3

Λόγοι για τους οποίους εγκατέλειψαν την υποχρεωτική εκπαίδευση οι εκπαιδευόμενοι του ΣΔΕ φυλακής Κορυδαλλού (σχολικό έτος 2005-2006)

Οι λόγοι εγκατάλειψης της υποχρεωτικής εκπαίδευσης τους οποίους αναφέρουν οι άνδρες και αφορούν τους ίδιους, δείχνουν μια αυτοεικόνα που είτε προσδιορίζεται από συγκεκριμένα αντισυμβατικά χαρακτηριστικά (ατίθασο παιδί, δεν είχα μυαλό τότε, έχανα την ελευθερία μου), είτε από προσωπικές επιλογές (πρώτη προτεραιότητα η διασκέδαση, ήθελα να είμαι με τους φίλους μου).

- *Ήμωνα πολύ ατίθασο παιδί και στη πρώτη γυμνασίου με διώξανε και έτσι άρχισα να εργάζομαι.*

ΦΑ 1

- *Για οικονομικούς λόγους και δεν είχα μυαλό τότε.*

ΦΑ 6

- *Είχα ως πρώτη προτεραιότητα τη διασκέδαση και δεν είχα όρεξη για μάθημα.*

ΦΑ 9

- *Πίστευα ότι έχανα την ελευθερία μου και ήθελα να είμαι με τους φίλους μου.*

ΦΑ 14

Οι γυναίκες αναφέρουν κυρίως τη χρήση ναρκωτικών σε συνδυασμό με άλλα προβλήματα, ως λόγο εγκατάλειψης της υποχρεωτικής εκπαίδευσης που αφορά τις ίδιες.

- *Διότι στην Β' γυμνασίου το 85' είχα πάρει ναρκωτικά χάπια, κ' αυτό είχε ως άμεσο αποτέλεσμα να με αποβάλλουν από όλα τα σχολεία της Θεσσαλονίκης, με δέχτηκαν αργότερα, συγκεκριμένα μετά 1 χρόνο σε ένα σχολείο το οποίο, υποτίθεται ήταν για αντιδραστικά άτομα!...*

ΦΓ 14

- *ΝΑΡΚΩΤΙΚΑ – ΠΑΡΑΙΣΘΗΣΙΟΓΟΝΕΣ ΟΥΣΙΕΣ.*

ΦΓ 15

- *Για τα ναρκωτικά και για οικογενειακά προβλήματα.*

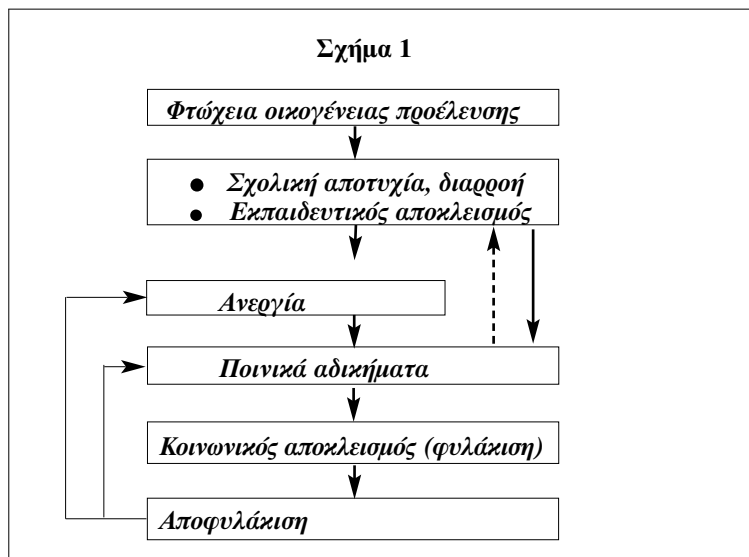
ΦΓ 17

Επίσης, μια εκπαιδευόμενη διευκρίνισε: “Εμένα από απουσίες” (ΦΓ 11) και μια άλλη: “Δεν έπερα τα γράμματα” (ΦΓ 13).

Όπως φαίνεται από τα στοιχεία που παραθέτουμε (διάγραμμα 3), σχεδόν το 90% των ανδρών δήλωσαν ότι η εγκατάλειψη της υποχρεωτικής εκπαίδευσης οφειλόταν σε προβλήματα της οικογένειας προέλευσης. Το αντίστοιχο ποσοστό για τις γυναίκες ανέρχεται σε 68%. Λόγους που αφορούν τους ίδιους δήλωσε το 22% των ανδρών και το 32% των γυναικών. Είναι ενδιαφέρον να επισημάνουμε ότι μόνο δύο κρατούμενοι–εκπαιδευόμενοι (ένας άνδρας και μια γυναίκα) ανέφεραν ως λόγο εγκατάλειψης της υποχρεωτικής εκπαίδευσης το ίδιο το σχολείο. Επίσης, όπως διαφαίνεται από τη διατύπωση των απαντήσεών τους, οι κρατούμενοι-εκπαιδευόμενοι δεν βρίσκονται στο ίδιο επίπεδο ως προς τη χρήση του γραπτού λόγου (ανάλογη διαφοροποίηση παρατηρείται και στους εκπαιδευόμενους σε ΣΔΕ εκτός φυλακών).

Συγκρίνοντας τους λόγους εγκατάλειψης της υποχρεωτικής εκπαίδευσης που ανέφεραν οι κρατούμενοι-εκπαιδευόμενοι στο ΣΔΕ της φυλακής Κορυδαλλού, με τους λόγους που ανέφεραν οι εκπαιδευόμενοι σε ΣΔΕ εκτός φυλακών, διαπιστώνουμε ότι η έλλειψη οικογενειακής υποστήριξης είναι εντονότερη στους κρατούμενους, αρκετοί από τους οποίους είναι μετανάστες. Επίσης, οι κρατούμενοι – και κυρίως οι κρατούμενες – αναφέρουν πιο συχνά λόγους που αφορούν τους ίδιους. Δεν φαίνεται να επιρρίπτουν ευθύνες στο ίδιο το σχολείο, μόνο ένα μικρό ποσοστό αναφέρει αρνητι-

κά βιώματα από το εκπαιδευτικό σύστημα. Μπορούμε, λοιπόν, να διατυπώσουμε την εικασία ότι η εγκατάλειψη του σχολείου έχει ως αφετηρία κατά κύριο λόγο τη φτώχεια της οικογένειας προέλευσης, με αποτέλεσμα σε πολλές περιπτώσεις ένα φαύλο κύκλο (βλ. και Θανοπούλου..., 1998 : 70, 159).

Το ζήτημα που τίθεται είναι η πιθανή συμβολή του ΣΔΕ – προφανώς σε συνδυασμό και με άλλα μέτρα – στην υποστήριξη των κρατουμένων–εκπαιδευόμενων τόσο κατά τη διάρκεια έκτισης της ποινής τους, όσο και για τη μετέπειτα κοινωνική τους ένταξη, ώστε να βγουν από το φαύλο κύκλο. Φυσικά παραμένει ανοικτό το πρόβλημα της σχολικής διαρροής και του συνεπακόλουθου εκπαιδευτικού αποκλεισμού.

5. Ευρήματα και συζήτηση

Όπως διαπιστώνουμε από το διάγραμμα 4, οι προσδοκίες των ανδρών του δείγματος είναι γενικά λιγότερες από των γυναικών. Οι άνδρες έχουν σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από τις γυναίκες τη προσδοκία φοιτώντας στο ΣΔΕ να βρουν κάποια εργασία. Επίσης, ένα μικρό ποσοστό ανδρών αναμένει να βελτιώσει τις δεξιότητες χρήσης του γραπτού λόγου. Παραθέτουμε ενδεικτικά ορισμένες αναφορές τους:

- *Πέροντας το απολιτήριο του γυμνασίου μπορείς πιο εύκολα να πιάσεις δουλειά και τουλάχιστον έχεις άλλη ψυχολογία τελειώνοντας το γυμνάσιο παρά το δημοτικό. Μακάρι να μπορούσα να τελειόσω και το λύκειο.*

ΦΑ 1

- *Θέλω να μάθω να γράφω καλύτερα ώστε να μην ντρέπομαι για τα γραπτά μου, να πάρω τη βασική εκπεδευση και αν πάνε όλα καλά να συνεχίσω σε ένα ΙΕΚ ώστε να εξασκίσω το επάγγελμα που μου αρέσει.*

ΦΑ 9

- *Περιμένω άμα πάνε όλα οπως τα εχω ειπολογισει θέλο να τελιόσω να πάρω απολιτήριο να μπο σε μια Δουλια. Πολά ζιτω?*

ΦΑ 10

Οι γυναίκες έχουν συχνότερα από τους άνδρες την προσδοκία να αποκτήσουν μόρ-

φωση και γνώσεις και να βελτιώσουν τον εαυτό τους. Επίσης, θέλουν σε μεγαλύτερο ποσοστό από τους άνδρες να πάρουν το απολυτήριο γυμνασίου και να συνεχίσουν τις σπουδές τους (διάγραμμα 4). Δύο απ' αυτές μάλιστα σκέπτονται να σπουδάσουν και στο πανεπιστήμιο. Στη συνέχεια παραθέτουμε ορισμένες αναφορές τους:

- *Εμπλουτίζω τις σκέψεις μου μαθαίνω πράγματα που δεν μπόρεσα να τα μάθω όταν έπρεπε, και από τη στιγμή που μου δίνετε η ευκαιρία. Το κάνω με πολύ χαρά. Το απολυτήριο του γυμνασίου θα το πάρω. Αν γύνη Λύκειο θα συνεχίσω γιατί δεν ξέρω τη μου επιφιλάση η ζωή από το θέμα της εργασίας.*

ΦΓ 5

- *Να πάρω γνώση, επίγνωση του να χρησιμοποιείς την γνώση σου “σωστά” κ’ μια ευκαιρία να προχωρήσω αργότερα σε κάποιο ΙΕΚ, ή εσπερινό Λύκειο, οι προσδοκίες μου κ’ οι στόχοι μου είναι μεγάλες μπορώ να πω! Μερικές φορές, κίνητρο έχω κ’ ... στόχο μέχρι κ’ το Πανεπιστήμιο της Πάτρας!*

ΦΓ 14

Να τελειώσω το Γυμνάσιο και μετά να σπουδάσω ψυχολόγος.

ΦΓ 17

- *Να αναπτίξω τις γνώσεις μου και να γίνω ένα χρήσιμο μέλος στην κοινωνία.*

Γιατί στο ΣΔΕ εκτός από γνώσεις μαθαίνεις και πώς να φέραισαι.

ΦΓ 19

Είναι ενδιαφέρον να υπογραμμίσουμε ότι το ποσοστό των κρατουμένων-εκπαιδευόμενων που θέλουν να συνεχίσουν τις σπουδές στους (πίνακας 4) είναι το ίδιο υψηλό με το αντίστοιχο ποσοστό στα ΣΔΕ εκτός φυλακών. Επίσης, επισημαίνουμε ότι το ποσοστό των κρατουμένων που περιμένουν με τη φοίτησή τους στο ΣΔΕ να βελτιώσουν τον εαυτό τους είναι πολύ σημαντικό και στους άνδρες και στις γυναίκες, ξεπερνώντας το 40% (πίνακας 4).

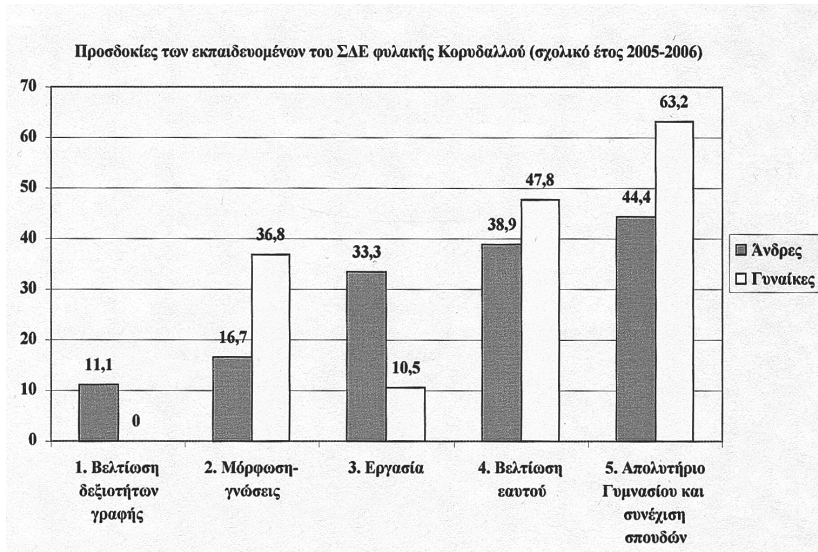
Πίνακας 4

Προσδοκίες των εκπαιδευομένων* του ΣΔΕ φυλακής Κορυδαλλού (σχολικό έτος 2005-2006)

Κατηγορίες και υποκατηγορίες απαντήσεων	Άνδρες		Γυναίκες		Σύνολο	
	Αριθμ.	% των εκπαιδευομένων	Αριθμ.	% των εκπαιδευομένων	Αριθμ.	% των εκπαιδευομένων
1. Βελτίωση δεξιοτήτων γραφής	2	11.1	0	0	2	5.4
2. Μόρφωση-γνώσεις	3	16.7	7	36.8	10	27
3. Εργασία	6	33.3	2	10.5	8	21.6
4. Βελτίωση εαυτού	7	38.9	9	47.8	16	43.2
α. Προσωπική βελτίωση	1		2		3	
β. Καλύτερη ζωή	4		4		8	
γ. Βοήθεια στα παιδιά τους	0		2		2	
δ. Επανάταξη στην κοινωνία	2		2		4	
5. Απολυτήριο Γυμνασίου, συνέχιση σπουδών	8	44.4	12	63.2	20	54
α. Απολυτήριο Γυμνασίου	6		8		14	
β. Συνέχιση σπουδών σε ΙΕΚ	1		2		3	
γ. Συνέχιση σπουδών σε Λύκειο	1		3		4	
δ. Συνέχιση σπουδών σε ΑΕΙ	0		2		2	
Δεν απάντησαν	2		0		2	
Σύνολο εκπαιδευομένων	18		19		37	
%	100		100		100	

*Ορισμένοι από τους ερωτηθέντες ανέφεραν περισσότερες από μια προσδοκίες και περισσότερες από μια υποκατηγορίες

Διάγραμμα 4

Το ποσοστό στην κατηγορία “βελτίωση εαυτού” είναι πολλαπλάσιο του αντίστοιχου ποσοστού στους εκπαιδευόμενους σε ΣΔΕ εκτός φυλακών. Η επιχειρήση “κοινωνική ορθοπαιδική” φαίνεται ότι έχει επιτύχει, ενδεχομένως πριν φοιτήσουν οι κρατούμενοι στο ΣΔΕ. Στο θέμα αυτό απαιτείται πιο εξειδικευμένη έρευνα για το νόημα που δίνουν οι ίδιοι οι κρατούμενοι στη “βελτίωση του εαυτού τους”. Προσθέτουμε ότι για ορισμένες κρατούμενες είναι πολύ σημαντικό να μπορούν να βοηθήσουν τα παιδιά τους ή τα εγγόνια τους στα μαθήματά τους.

- *Να εμπλουτίσω τις γνώσεις μου για να συμβάλλω στο “διάβασμα” των εγγονών μου, να συμμετέχω σε συζητήσεις των παιδιών μου και να ανταποκρίνομαι στις σύγχρονες εξελίξεις (κατανόηση κειμένων κλπ.)*
ΦΓ 4

- *Θέλω να κάνω αυτό που δεν μπόρεσα τότε να έχω κάποιο χαρτί στα χέρια μου και να μπορώ να βοηθήσω και το παιδί μου στις γραμματικές γνώσεις. Αλλά και για μένα πιο πολύ.*
ΦΓ 10

Συνοψίζοντας, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι οι κυριότερες προσδοκίες των κρατούμενων-εκπαιδευομένων στο ΣΔΕ της φυλακής Κορυδαλλού είναι η απόκτηση απολυτηρίου γυμνασίου και η συνέχιση των σπουδών τους, καθώς και η προσωπική βελτίωση. Επιπλέον, ένα σημαντικό ποσοστό ανδρών ελπίζουν στην ενίσχυση της δυνατότητάς τους να βρουν εργασία μετά την αποφυλάκισή τους.

Όλες οι γυναίκες βρίσκουν θετικά στοιχεία στο ΣΔΕ της φυλακής, καθώς και το 89% των ανδρών (διάγραμμα 5). Βέβαια, θα πρέπει να πάρουμε υπ’ όψη μας ότι έχουν και το κίνητρο της μείωσης της ποινής τους. Τα ποσοστά ανδρών και γυναικών που επισημαίνουν αρνητικά στοιχεία είναι περίπου τα ίδια (περίπου το ένα τρίτο του δείγματος). Αρκετοί κρατούμενοι - εκπαιδευόμενοι υπογραμμίζουν τη συμβολή του ΣΔΕ στην αξιοποίηση και στη μείωση του χρόνου φυλάκισής τους και στην καταπολέμηση της ρουτίνας.

- Τα θετικά είναι πολλά. 2 από αυτά, ότι καλητερεύουν οι ψυχολογίες μας μειώνοντας το χρόνο κράτησής μας και 2ον παύει της κακές σκέψεις του μυαλού μας και καλύβοντάς τες με ώριμες για την αποφηλάκισή μας.

ΦΑ 13

- Οι καλύτερες εμπειρίες μου στο ΣΔΕ είναι οι γιορτές που κάναμε και γενηρά ότι ξεφεύγω από την ρουτίνα της φυλακής.

ΦΑ 6

Πίνακας 5

Τα θετικά του Σχολείου Δεύτερης Ευκαιρίας στο οποίο φοιτούν οι εκπαιδευόμενοι* της φυλακής Κορυδαλλού (σχολικό έτος 2005-2006)

Κατηγορία και υποκατηγορίες απαντήσεων	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο εκπαιδευομένων	
	Αριθμ.	Αριθμ.	Αριθμ.	%
Θετικά (σύνολο)	16 (89%)	19 (100%)	35	94,6
α. Ψυχολογική υποστήριξη και προσωπική βελτίωση	3	2	5	
β. Απολυτήριο Γυμνασίου	3	2	5	
γ. Η συνέχιση των σπουδών τους στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση	2	1	3	
δ. Κοινωνική επανένταξη	3	2	5	
ε. Μάθηση	0	8	8	
στ. Βοήθεια από τους καθηγητές	1	2	3	
ζ. Εποικοδομητικές εμπειρίες	3	4	7	
η. Γενικά θετικά	4	7	11	
Δεν απάντησαν	1	0	1	
Σύνολο εκπαιδευομένων	18	19	37	100

*Ορισμένοι από τους ερωτηθέντες ανέφεραν περισσότερες από μια κατηγορίες και υποκατηγορίες

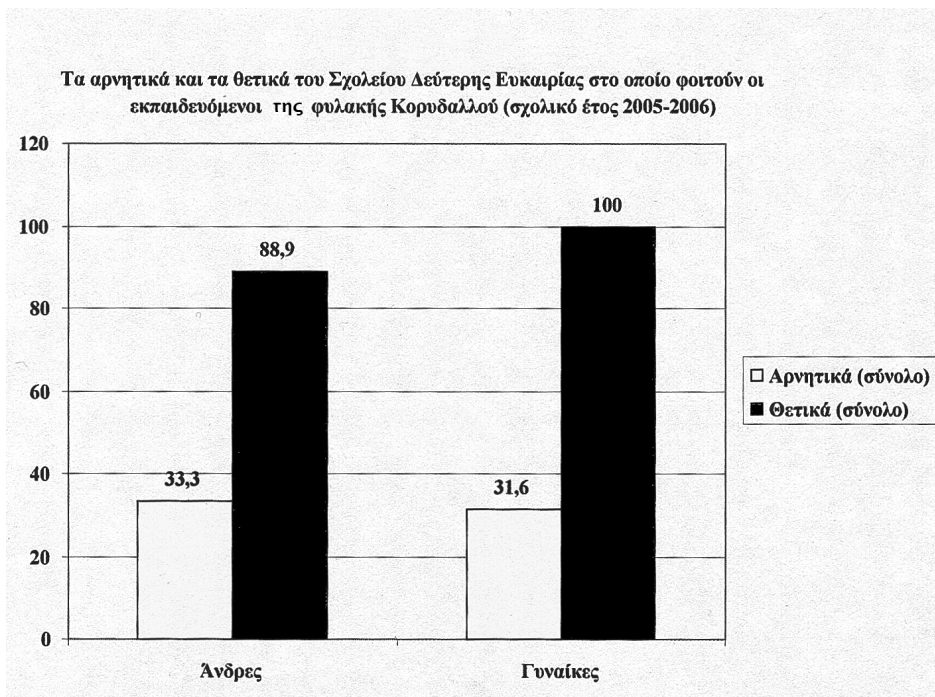
Πίνακας 6

Τα αρνητικά του Σχολείου Δεύτερης Ευκαιρίας στο οποίο φοιτούν οι εκπαιδευόμενοι* της φυλακής Κορυδαλλού (σχολικό έτος 2005-2006)

Κατηγορία και υποκατηγορίες απαντήσεων	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο εκπαιδευομένων	
	Αριθμ.	Αριθμ.	Αριθμ.	%
Αρνητικά (σύνολο)	6	6	12	32,4
α. Έλλειψη σωματικής άσκησης	0	3	3	
β.Ελλείψεις βιβλίων και σχολικής ύλης	1	1	2	
γ. Έλλειψη εκπαιδευτικών υλικών	0	1	1	
δ. Ελλείψεις υποδομής	2	0	2	
ε. Μη δυνατότητα συνέχισης σπουδών σε ΣΔΕ σε επίπεδο Λυκείου	2	0	2	
στ. Ωρολόγιο πρόγραμμα	2	1	3	
Δεν απάντησαν	1	0	1	
Σύνολο εκπαιδευομένων	18	19	37	100

*Ορισμένοι από τους ερωτηθέντες ανέφεραν περισσότερες από μια κατηγορίες και υποκατηγορίες

Διάγραμμα 5

Μια πολύ θετική συμβολή του ΣΔΕ της φυλακής Κορυδαλλού φαίνεται ότι είναι η επανασύνδεση των κρατούμενων με τον “έξω κόσμο”. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν ορισμένοι κρατούμενοι – εκπαιδευόμενοι:

- Πιστεύω ότι είναι πολύ περισσότερα τα θετικά διότι ξανά κάνω ανακεφαλαίωση σε ότι είχε σβήσει στο μυαλό μου, και δεν θα μπορούσα να βγάλω τη φυλακή μου καθόμενος σε ένα κελί και στην πτέρυγα.

ΦΑ 14

- Μου δόθηκε η ευκαιρία να πάρω απολητήριο και να βρω πιο εύκολα μια καλή-τερη δουλειά και να μάθω πολλά γράμματα που είχα ξεχάσει και να είμαι πιο χρήσιμος στην κοινωνία.

ΦΑ 15

- Δεν υπάρχουν αρνητικά πάρα μόνο θετικά. Για μένα είναι πολύ ευχάριστο που βρίσκομαι σ’ αυτό το σχολείο γιατί μαθαίνω πολλά πράγματα, κι έχω σκοπό να το συνεχίσω και έξω.

ΦΓ 19

Μερικές απαντήσεις έχουν μια ένταση που ενδεχομένως εμπεριέχει τη βασική αντίφαση της φυλακής, ως χώρου ταυτόχρονα τιμωρίας και επιδιωκόμενης αγωγής.

- Εδώ που βρίσκομε είναι ένα θαύμα από το Θεό το σχολείο. Μόνον θετικά στοιχεία υπάρχουν για το σχολείο, και ταυτόχρονα έστω και στην ηλικία των 45 ετών θα πάρω το απολυτήριο του Γυμνασίου και ίσως συνεχίζω αν έχω την ευχέρεια (η υπογράμμιση είναι δική μας).

ΦΓ 5

- *Θετικά: Πάρα πολλά και απερίγραφα (η υπογράμμιση είναι δική μας).*

ΦΑ 8

Αρκετές θετικές απαντήσεις είναι μονολεκτικές, ή αναφέρονται στη μάθηση χωρίς άλλη επεξήγηση. Μερικοί κρατούμενοι-εκπαιδευόμενοι αναφέρονται ειδικότερα στις εποικοδομητικές εμπειρίες που απέκτησαν στο ΣΔΕ, στην ψυχολογική τους υποστήριξη και στην κοινωνική τους επανένταξη (πίνακας 5). Επίσης, ορισμένοι κάνουν ιδιαίτερη μνεία στη βοήθεια που τους παρέχουν οι καθηγητές τους.

Οι αρνητικές παρατηρήσεις (πίνακας 6) είναι σαφώς λιγότερες από τις θετικές και αναφέρονται στο ωρολόγιο πρόγραμμα, στην έλλειψη σωματικής άσκησης (μόνο από γυναίκες), στην έλλειψη υποδομών και δυνατότητας συνέχισης των σπουδών σε ΣΔΕ ισότιμο του λυκείου (μόνο από άνδρες). Όπως χαρακτηριστικά απαντάει ένας κρατούμενος:

- Αρνητικά δεν μπορώ να πω ότι υπάρχουν στο σχολείο. Βαίβαια υπάρχουν ελλείψεις όπως μια θρόνη για εργασίες. Περισσότερες αίθουσες για να έρθουν περισσότερα παιδιά τα οποία θέλουν πάρα πολύ να τους δινόταν μια δεύτερη ευκαιρία να σινηχείσουν το σχολείο.

ΦΑ 1

Φαίνεται, λοιπόν, ότι σχεδόν στο σύνολό τους οι κρατούμενοι-εκπαιδευόμενοι βιώνουν θετικά τη φοίτησή τους στο ΣΔΕ. Επίσης, διατυπώνεται το αίτημα για διεύρυνση αυτής της δεύτερης ευκαιρίας, τόσο για να επωφεληθούν περισσότεροι κρατούμενοι και να φοιτήσουν στο ΣΔΕ που ήδη λειτουργεί, όσο και για την ίδρυση ΣΔΕ σε επίπεδο λυκείου.

Συμπεράσματα

Η διττή στόχευση, υπόσταση και λειτουργία της φυλακής, αφενός ως χώρος εγκλεισμού και αποστέρησης δικαιωμάτων (νομική-οικονομική πλευρά) και αφετέρου ως χώρος σωφρονισμού, εκπαίδευσης, επανεκπαίδευσης, ανα(δια)μόρφωσης και επανένταξης (τεχνική – πειθαρχική πλευρά), ως προς το δεύτερο σκέλος προϋποθέτει τη λειτουργία συμπληρωματικών εκπαιδευτικών θεσμών.

Προς την κατεύθυνση αυτή, το Συμβούλιο της Ευρώπης προώθησε τη θεσμοθέτηση εκπαιδευτικών μέτρων για τους φυλακισμένους και τη διερεύνηση των συνθηκών κράτησης, καθώς και των εκπαιδευτικών αναγκών τους. Φαίνεται, επίσης, ότι οι διεθνείς πολιτικο-οικονομικές συγκυρίες – κυρίως η συρρίκνωση του Κράτους Πρόνοιας και η άνοδος της ανεργίας μετά τη διεθνή επιβολή του νεοφιλελεύθερου εκσυγχρονισμού – έχουν δημιουργήσει στην Ευρώπη, και όχι μόνο, προβλήματα αύξησης και διεθνοποίησης της εγκληματικότητας και διόγκωσης του αριθμού των φυλακισμένων, και κατά συνέπεια ένταση αφενός των μέτρων καταστολής αφετέρου των προσπαθειών επανένταξης των κρατουμένων³.

³Βλ. στα πρακτικά του Ευρωπαϊκού Σεμιναρίου για το έγκλημα και την ασφάλεια ως θέμα της αγωγής του πολίτη στην Ευρώπη, στο European Seminar, Crime and Security as a Topic of Civic and Political Education in Europe. A documentation of lectures at the European expert seminar organized by the Federal Agency for Civic Education (Bonn) and the Dutch Centre for Civic Education (Amsterdam), Cadenabbia (It.) 29 November-2 December, 1996.

Έχει διαπιστωθεί μετά από διεθνή έρευνα, ότι γενικά οι κρατούμενοι στις φυλακές έχουν συγκριτικά χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης Σε ορισμένες χώρες της Ευρώπης έχουν γίνει κάποια βήματα για την εκπαίδευση των κρατουμένων με θετικά αποτελέσματα. Η Ευρωπαϊκή Ένωση για την Εκπαίδευση στη Φυλακή (European Prison Education Association), Μη Κυβερνητική Οργάνωση αναγνωρισμένη από το Συμβούλιο της Ευρώπης, οργανώνοντας κάθε δυο χρόνια διεθνή συνδιάσκεψη για την εκπαίδευση στις φυλακές έχει καταγράψει ένα ευρύ φάσμα εμπειριών, επιτυχημένων πρακτικών και προτάσεων.

Στη χώρα μας, όπως δείξαμε, ο Σωφρονιστικός Κώδικας προβλέπει μόνο τη λειτουργία μονοτάξιου δημοτικού σχολείου στις φυλακές. Για τη φοίτηση στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, οι κρατούμενοι θα πρέπει να πάρουν εκπαιδευτική άδεια, μετά από έγκριση του αρμόδιου Πειθαρχικού Συμβουλίου της φυλακής.

Δεν γνωρίζουμε αν και σε ποιο βαθμό εφαρμόστηκαν τα άρθρα του Σωφρονιστικού Κώδικα για τη φοίτηση των κρατουμένων σε σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, με χρήση εκπαιδευτικών αδειών. Στην πρόσφατη βιβλιογραφία αναφέρεται κυρίως η υλοποίηση προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης στις φυλακές για την “Καταπολέμηση του Κοινωνικού Αποκλεισμού από την Αγορά Εργασίας”. Τα προγράμματα αυτά “...έτυχαν θετικής υποδοχής από τους κρατούμενους, ανεξάρτητα από το βαθμό επιτυχίας των στόχων τους.” (Μαυρής, 2003: 154-155). Η θετική υποδοχή αυτών των προγραμμάτων, σύμφωνα με τους ίδιους τους κρατούμενους, οφειλόταν: στη θετική αξιοποίηση του χρόνου παραμονής στις φυλακές, στην αντιμετώπιση της αδράνειας και της ιδρυματοποίησης, στο ελκυστικό περιεχόμενο της κατάρτισης και εν μέρει στους εξωτερικούς εκπαιδευτές που αντιμετωπίζονταν πρωτίστως ως παιδαγωγοί και όχι σαν σωφρονιστικοί υπάλληλοι (στο ίδιο : 155-156).

Στις φυλακές, επίσης, οργανώθηκαν το 2003 τμήματα μάθησης στο πλαίσιο του προγράμματος λειτουργίας Κέντρων Εκπαίδευσης Ενηλίκων.

Από την ανάλυση των κοινωνικο-οικονομικών και εκπαιδευτικών χαρακτηριστικών των κρατουμένων διαπιστώθηκε ότι emπίπτουν ουσιαστικά στην ομάδα-στόχο των ΣΔΕ. Τόσο οι εκπαιδευόμενοι των ΣΔΕ εκτός φυλακών, όσο και οι κρατούμενοι-εκπαιδευόμενοι προέρχονται από χαμηλά κοινωνικο-οικονομικά στρώματα, διέκοψαν τη φοίτησή τους στην υποχρεωτική εκπαίδευση για οικονομικούς και κοινωνικούς λόγους, που ανάγονται στην οικογένεια προέλευσης, και αναφέρουν – σε διαφορετικό όμως βαθμό – αρνητικές εμπειρίες από το σχολείο.

Ειδικότερα, οι άνδρες κρατούμενοι του δείγματος είναι στην πλειονότητά τους τεχνίτες, εργάτες και χειριστές μεταφορικών μέσων καθώς και απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών. Προσθέτουμε ότι το 39% των ανδρών δήλωσαν ως λόγο διακοπής του σχολείου τη μετανάστευση της οικογένειάς τους, κυρίως από την Αλβανία. Οι γυναίκες κρατούμενες του δείγματος στην πλειονότητά τους δήλωσαν σαν επάγγελμα “οικιακά”. Το 50% του δείγματος έχει ηλικία 18-29 ετών (ομάδα ηλικιών στις οποίες απευθύνονται κατά προτεραιότητα τα ΣΔΕ). Ορισμένες κρατούμενες-εκπαιδευόμενες ανέφεραν ότι οι γονείς τους τις “παντρέψανε” σε μικρή ηλικία, ή ότι τις σταμάτησαν από τη φοίτησή τους στο σχολείο. Παρεμφερείς λόγους ανέφεραν και οι εκπαιδευόμενες σε ΣΔΕ εκτός φυλακών. Επιπροσθέτως, ορισμένες κρατούμενες-εκπαιδευόμενες ανέφεραν τη χρήση ναρκωτικών και μερικοί κρατούμενοι-εκπαιδευόμενοι την “ανεξαρτησία” τους ως λόγο εγκατάλειψης της υποχρεωτικής εκπαίδευσης.

Σε αντίθεση με τους εκπαιδευόμενους σε ΣΔΕ εκτός φυλακών, ελάχιστοι κρατούμενοι – εκπαιδευόμενοι επιρρίπτουν στο σχολείο ευθύνες για την πρόωγη διακοπή της φοίτησής τους. Ενδεχομένως, έχοντας υποστεί την κρατική καταστολή και τον εγκλεισμό είτε αποφεύγουν να διατυπώσουν αρνητικές κρίσεις για έναν κρατικό θεσμό όπως το σχολείο, είτε το θεωρούν σαν μια ευκαιρία που την έχασαν.

Ως προς το πρώτο ερευνητικό ερώτημα, οι γυναίκες του δείγματος έχουν συχνότερα από τους άνδρες την προσδοκία να αποκτήσουν μόρφωση και γνώσεις και να βελτιώσουν τον εαυτό τους. Επίσης, θέλουν σε μεγαλύτερο ποσοστό από τους άνδρες να πάρουν το απολυτήριο γυμνασίου και να συνεχίσουν τις σπουδές τους. Οι άνδρες έχουν σε μεγαλύτερο ποσοστό από τις γυναίκες την προσδοκία να βρουν κάποια εργασία, φαίνεται ότι το κυριότερο πρόβλημά τους είναι η ανεργία μετά την αποφυλάκισή τους και το σπάσιμο του φαύλου κύκλου που τους καθιστά εν δυνάμει “πελάτες των φυλακών”. Σημειώνουμε, ότι ειδικά στους άνδρες του δείγματος έχουμε πολύ μεγαλύτερη συχνότητα προσδοκίας για εξεύρεση εργασίας σε σύγκριση με τους εκπαιδευόμενους σε ΣΔΕ εκτός φυλακών.

Συνολικά, οι περισσότεροι κρατούμενοι–εκπαιδευόμενοι του δείγματος έχουν την προσδοκία να πάρουν το απολυτήριο του γυμνασίου και να συνεχίσουν τις σπουδές τους (54%). Η τάση αυτή ενισχύεται ακόμη περισσότερο, αν συνυπολογίσουμε το 27% του δείγματος που δηλώνει ότι θέλει να αποκτήσει μόρφωση και γνώσεις. Φαίνεται ότι έχουν ενστερνισθεί την προοπτική μιας νέας (δεύτερης;) εκπαιδευτικής ευκαιρίας, εάν δεχθούμε ότι πράγματι είχαν την πρώτη ευκαιρία.

Η δεύτερη εντονότερη προσδοκία είναι η βελτίωση του εαυτού τους (43% του δείγματος). Υποστηρίζεται ότι η εκπαίδευση μπορεί να παίξει κεντρικό ρόλο, δίνοντας στους κρατούμενους αξιοπρέπεια και σεβασμό και να περιορίσει τη ζημιά που κάνει η φυλακή στην ανθρώπινη ύπαρξη (Behan, 2005: 7). Από την άλλη μεριά αναφερθήκαμε στη λειτουργία της φυλακής σαν εργαλείο “κοινωνικής υγιεινής” και σαν εγχείρημα “κοινωνικής ορθοπαιδικής”. Για το νόημα των προσδοκιών “βελτίωσης του εαυτού τους” που διατυπώνουν οι κρατούμενοι– εκπαιδευόμενοι του δείγματος απαιτείται πιο εξειδικευμένη έρευνα. Ενδεχομένως, πρόκειται είτε για στερεότυπο που επιβάλλει στους κρατούμενους η “κουλτούρα της φυλακής”, είτε για αποτέλεσμα της διαδικασίας κοινωνικής πειθάρχησης που υφίστανται (Αλεξίου: 1999 : 27), η οποία με κάποιες προϋποθέσεις μπορεί να συμβάλει στη μείωση της υποτροπής. Το βέβαιο είναι ότι το ποσοστό εκπαιδευόμενων που αναφέρουν την προσδοκία βελτίωσης του εαυτού τους είναι σχεδόν τετραπλάσιο στους κρατούμενους– εκπαιδευόμενους, σε σύγκριση με τους εκπαιδευόμενους σε ΣΔΕ εκτός φυλακών.

Ως προς το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα, όλες οι γυναίκες του δείγματος βρίσκουν θετικά στοιχεία στο ΣΔΕ στο οποίο φοιτούν. Το αντίστοιχο ποσοστό για τους άνδρες φτάνει το 89%. Τα ποσοστά ανδρών και γυναικών που επισημαίνουν αρνητικά στοιχεία κυρίως παραλήψεις και περιορισμούς στη λειτουργία του ΣΔΕ, είναι περίπου τα ίδια και το συνολικό ποσοστό φτάνει περίπου στο ένα τρίτο του δείγματος. Ειδικότερα, αρκετοί κρατούμενοι–εκπαιδευόμενοι υπογραμμίζουν τη συμβολή του ΣΔΕ στην αξιοποίηση και στη μείωση του χρόνου φυλάκισής τους και στην αντιμετώπιση της ρουτίνας. Επίσης, η φοίτηση στο ΣΔΕ φαίνεται ότι τους βοηθάει να επανασυνδεθούν με τον “έξω κόσμο”, είτε κάνοντας “ανακεφαλαίωση” σε θέματα που τους απασχολούσαν πριν τη φυλάκισή τους, είτε κάνοντας σχέδια για το μέλλον, μετά την

αποφυλάκισή τους. Μερικοί τονίζουν ιδιαίτερα τη συμβολή των καθηγητών τους στην επίλυση προσωπικών προβλημάτων, καθώς και την υποστήριξή τους στα μαθήματα. Τα αρνητικά που επισημαίνονται αφορούν το ωρολόγιο πρόγραμμα και περιλαμβάνουν αιτήματα για δυνατότητα σωματικής άσκησης, για την ενίσχυση των υποδομών και την επέκταση του ΣΔΕ σε εύρος – περισσότερες αίθουσες, περισσότερα τμήματα – και προς το δεύτερο κύκλο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Οι κρατούμενοι-εκπαιδευόμενοι, σε σύγκριση με τους εκπαιδευόμενους σε ΣΔΕ εκτός φυλακών, φαίνεται να τονίζουν σε μεγαλύτερο ποσοστό τόσο τα θετικά όσο και τα αρνητικά του ΣΔΕ, κυρίως τα αρνητικά που επικεντρώνονται στην επισήμανση ελλείψεων (σε βιβλία, σε εκπαιδευτικά υλικά, σε υποδομές, σε πρόγραμμα σωματικής άσκησης), σε συνδυασμό με τη διατύπωση αιτημάτων. Φαίνεται ότι το ΣΔΕ είναι σημαντικότερο για τους κρατούμενους-εκπαιδευόμενους στην καθημερινότητά τους. Επιπλέον, είναι σημαντικό για τη μείωση της ποινής τους.

Όσον αφορά το τρίτο ερευνητικό ερώτημα, φαίνεται ότι οι κρατούμενοι-εκπαιδευόμενοι του ΣΔΕ φυλακών Κορυδαλλού και οι εκπαιδευόμενοι σε ΣΔΕ εκτός φυλακών προέρχονται από οικογένειες με κοινωνικο-οικονομικά προβλήματα, ενώ ένα σημαντικό ποσοστό των ανδρών κρατουμένων του δείγματος είναι οικονομικοί πρόσφυγες κυρίως από την Αλβανία. Η έλλειψη υποστήριξης από την οικογένεια φαίνεται να είναι πολύ πιο έντονη στους άνδρες κρατούμενους, οι οποίοι την αναφέρουν και σε μεγαλύτερο ποσοστό ως λόγο διακοπής της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, όπως και λόγους που αφορούν τους ίδιους.

Οι κρατούμενοι-εκπαιδευόμενοι του δείγματος, στη μεγάλη τους πλειονότητα δεν επιρρίπτουν την ευθύνη διακοπής της φοίτησής τους στο ίδιο το σχολείο, όπως κατά ένα ποσοστό κάνουν οι εκπαιδευόμενοι σε ΣΔΕ εκτός φυλακών. Είναι δύσκολο να διατυπώσουμε εικασίες για τις αναπαραστάσεις των εκπαιδευομένων όσον αφορά το σχολείο. Γενικά, φαίνεται ότι οι εκπαιδευόμενοι, τόσο του ΣΔΕ της φυλακής Κορυδαλλού όσο και των ΣΔΕ εκτός φυλακών, έχουν στο ίδιο υψηλό ποσοστό τους την προσδοκία να πάρουν το απολυτήριο του γυμνασίου και να συνεχίσουν τις σπουδές τους.

Όσον αφορά την απασχόληση, τους εκπαιδευόμενους σε ΣΔΕ εκτός φυλακών τους ενδιέφερε κυρίως η βελτίωση της επαγγελματικής τους θέσης, ενώ αντίθετα οι κρατούμενοι-εκπαιδευόμενοι – κυρίως οι άνδρες – είχαν την προσδοκία ότι η φοίτηση στο ΣΔΕ θα τους βοηθούσε στην εξεύρεση εργασίας. Γενικότερα, οι εκπαιδευόμενοι σε ΣΔΕ εκτός φυλακών – παρά τα προβλήματα που τους ανάγκασαν να εγκαταλείψουν το σχολείο – δεν φαίνεται να κινδυνεύουν στην πλειονότητά τους από κοινωνικό αποκλεισμό, μάλλον προσπαθούν να βελτιώσουν την κοινωνική και επαγγελματική τους θέση. Αντίθετα, οι κρατούμενοι του δείγματος υφίστανται τον κοινωνικό αποκλεισμό με την κυριολεκτική σημασία του όρου: είναι αποκλεισμένοι από τον “έξω κόσμο”.

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω, η ίδρυση και λειτουργία ΣΔΕ στη φυλακή Κορυδαλλού αποτελεί ένα θετικό βήμα για την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού των κρατουμένων και μια νέα ευκαιρία κοινωνικής τους επανένταξης, με την έννοια της επανασύνδεσής τους με τον “έξω κόσμο”, είτε με την είσοδο εκπαιδευτικών και άλλων συνεργατών του ΣΔΕ στη φυλακή, είτε με την επανασύνδεση των κρατουμένων-εκπαιδευόμενων με δραστηριότητες και σχέψεις τους πριν από τη

φυλάκισή τους, είτε με την έμπρακτη παρότρυνσή τους να κάνουν σχέδια για το μέλλον, μετά την αποφυλάκισή τους. Η φοίτηση στο ΣΔΕ φαίνεται ότι αποτελεί για τους κρατούμενους-εκπαιδευόμενους ένα πεδίο διαπραγμάτευσης και επανασύνδεσης των διαδοχικών χρόνων της ζωής τους: του πριν – στη διάρκεια της φυλάκισής τους – και μετά την αποφυλάκιση, συμβάλλοντας έτσι στην “αναζήτηση του χαμένου χρόνου” και στη διεκδίκηση μιας βιωματικής συνέχειας.

Βιβλιογραφία

- Αλεξίου Θ. (1999), *Περιοριοποίηση και ενσωμάτωση. Η κοινωνική πολιτική ως μηχανισμός ελέγχου και κοινωνικής πειθάρχησης*, Αθήνα, εκδ. Παπαζήση.
- Behan C., (2005), *Vigilance, imagination, courage: the role of the Teacher in Prison Education*, Ireland, 10th EPEA International Conference “Challenges for European Prison Education. Let’s make the changes together”, 18-22 Μαΐου 2005, Boyana Residence Bulgaria. Ανακτήθηκε στις 14-4-2006. <http://www.epea.org/7thconf/beh.htm>
- Βεργίδης Δ., (2003α), *Αξιολόγηση του Προγράμματος ΣΔΕ για τις σχολικές περιόδους 2001/02 – 2002/03*, Πάτρα, Πανεπιστήμιο Πατρών.
- Βεργίδης Δ. (2003β), *Οι εκπαιδευτικοί των σχολείων δεύτερης ευκαιρίας. Το περιγράμμα της θέσης εργασίας τους*, Αθήνα, Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων, Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων.
- Βεργίδης Δ. (2004), *Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας: σχολικές διαδρομές και προσδοκίες των εκπαιδευομένων*, στο Βεκρής Λ., Χοντολίδου Ε. (επιμέλεια), *Πρακτικά του Ιου Πανελληνίου Συνεδρίου Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας*, Αθήνα, 28-29 Ιουνίου 2003, ΥΠΕΠΘ, ΓΓΕΕ, ΙΔΕΚΕ, Αθήνα, σελ. 381-399.
- Brewster D., Sharp S. (2002), *Educational Program and Recidivism in Oklahoma: Another Look. The prison journal*, vol. 82, no.3, pp. 314-334, Sage Publications
- Γέρου Θ. (1985), *Διεθνείς εμπειρίες – πρακτικές αλφαριθμητισμού, στο Συνδιάσκεψη για την αντιμετώπιση του αναλφαριθμητισμού*, 1-4 Οκτωβρίου 1984, Αθήνα, ΥΠΕΠΘ. Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης, σελ. 98-105.
- Γεωργούλα Α. (2001), *Η εκπαίδευση των ανηλίκων στα ιδρύματα αγωγής και στα σωφρονιστικά καταστήματα της χώρας μας, Το Εικονικό Σχολείο, Virtual School. The Sciences of Education Online*, τόμ. 2, τευχ. 2-3. <http://www.auth.gr/virutalschool/2.2-3/Praxis/GeorgoulaReformatory Education.html>
- Γιάνναρου Ρ. (2003), *Η εκπαίδευση των κρατουμένων στις ελληνικές φυλακές, μεταπτυχιακή εργασία*, Π.Μ.Σ. του Π.Τ.Δ.Ε., Πανεπιστήμιο Πατρών.
- Conseil de l’ Europe (1990), *Education en prison*. Recommandation no R (89) 12 adopté par le Comité des Ministres du Conseil de l’ Europe, le 13 octobre 1989 et exposé des motifs, Strasbourg, Conseil de l’ Europe.
- Δασκαλάκη Η. κ.ά. (1996), *Φυλακισμένοι, πρώην φυλακισμένοι και κοινωνικός αποκλεισμός, στο Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελλάδα. Κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής*. Έκθεση για το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, τομ. Α., Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, σελ. 367-406.
- Δασκαλάκη Η. (1996), *Η εκπαίδευση των κρατουμένων στην Ελλάδα και στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στο Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελλάδα. Κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής*. Έκθεση για το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, τομ. Β, Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, σελ. 263-286.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (1996), *Λευκό βιβλίο για την εκπαίδευση και την κατάρτιση. Διδασκαλία και μάθηση – Προς την κοινωνία της γνώσης*, Λουξεμβούργο, Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ελληνική έκδοση).
- Ευστράτουλου Α. (επιστημονικός υπεύθυνος) (2001), *Μελέτη διάγνωσης των εκπαιδευτικών αναγκών και χωροθέτησης των Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας*, Αθήνα, Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων.
- Giddens A., (2002), *Κοινωνιολογία*, Αθήνα, Gutenberg.

Θανοπούλου Μ. σε συνεργασία με Μοσχόβου Β. (1998), *Εκπαιδευτική και επαγγελματική πορεία αποφυλακισμένων και ανήλικων παραβατών. Διερεύνηση μιας βασικής διάστασης των προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης*, Αθήνα, ΥΠΕΠΘ-ΓΓΛΕ.

Hudson C. (2003), Basic skills provision for offenders on probation supervision: beyond a rhetoric of evidence-based policy? *British Journal of Educational Studies*, vol. 51, no. 1, pp. 64-81

Kilkku A. (2005), The Finnish pre-vocational prison education, 10th EPEA International Conference "Challenges for European Prison Education. Let's make the changes together", 18-22 Μαΐου 2005, Boyana Residence, Bulgaria. Ανακτήθηκε στις 14/4/2006. <http://www.epea.org/10thconf/anu.htm>

Μαυρίδης Μ. (2003), *Το πανόπτικο του χρόνου. Η διαχείριση του χρόνου σε συνθήκες μακροχρόνιας στέρησης της ελευθερίας*. Έρευνα στη φυλακή Αγίου Στεφάνου Πατρών, Αθήνα, τυπωθήτω, Γιώργος Δαρδανός.

McConville S. (1999), Towards Normalising Prison Life, London, 7th EPEA International Conference "Breaking the Spiral of Exclusion", 10-13 Οκτωβρίου 1999, Αθήνα. Ανακτήθηκε στις 14/4/2006. <http://www.epea.org/7thconf/start.htm>

Mertz J.M. (1999), Exclusion/Imprisonment/Exclusion: A Vicious Circle?, France, 7th EPEA International Conference "Breaking the Spiral of Exclusion", 10-13 Οκτωβρίου 1999, Αθήνα. Ανακτήθηκε στις 14/4/2006. <http://www.epea.org/7thconf/tp3jean.htm>

Μπάουμαν Ζ. (2004), *Η εργασία ο καταναλωτισμός και οι νεόπτωχοι*, Αθήνα, Μεταίχιμο.

Πανούσης Γ. (1982), *Η λαϊκή επιμόρφωση στις ελληνικές φυλακές σήμερα*, Αθήνα-Κομοτηνή, εκδ. Σάκκουλα.

Panoussis Y. (1999), Minorities – Who are they – What can Education do?, Athens, 7th EPEA International Conference "Breaking the Spiral of Exclusion", 10-13 Οκτωβρίου 1999, Αθήνα. Ανακτήθηκε στις 14/4/2006. <http://www.epea.org/7thconf/start.htm>

Παύλου Μ. (1998), Προγράμματα κατάρτισης και στήριξης κοινωνικά μειονεκτούντων εφήβων. Οι φορείς- ο συμβουλευτικός σταθμός ΑΠΘ-ΕΠΑΘ". *Το Εικονικό Σχολείο*. Virtual School. The Sciences of Education Online, τόμος 1, τεύχος 2, Αύγουστος 1998 <http://www.auth.gr/virtualschool/1.2/Programms/Pavlou.thml>

Rangel H., Maeyer M. (2003), Premiers elements de l' enquete internationale sur l' etat de la situation de l' education en prison: Premiers Elements. International Survey. *International watch on Education in Prison*. Ανακτήθηκε στις 14/4/2006. <http://www.educationinprison.org/InternationalReport/ShadowReportFr.php>

Τελιοπούλου Κ., Καραμανιάν Κ., Κεδράκα Κ., (2000), *Μελέτη της επαγγελματικής προετοιμασίας και ένταξης των ατόμων που κινδυνεύουν από κοινωνικό αποκλεισμό: η περίπτωση των φυλακισμένων, αποφυλακισμένων, ανήλικων παραβατών*, Ι.ΕΚ.ΕΠ. (Ιστιντούτο Εκπαιδευτικού και Επαγγελματικού Προσανατολισμού), www.pi-schools.igr.

Τρέσσου Ε., (1999), Αποκλεισμός ειδικών ομάδων από την εκπαίδευση και μέσω της εκπαίδευσης. Ποιες ομάδες κινδυνεύουν περισσότερο, στο Σπανού Ε. (επιμέλεια), *Ανθρώπινη αξιοπρέπεια και κοινωνικός αποκλεισμός. Εκπαιδευτική πολιτική στην Ευρώπη*, πρακτικά Συνεδρίου της Εταιρείας πολιτικού προβληματισμού Νίκος Πουλαντζάς, Αθήνα 2-4 Οκτωβρίου 1997, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.

Τσιλιμγκάκη Β. (1994), *Χαρακτηριστικά και ανάγκες των κρατουμένων, στο Οι Ελληνικές Φυλακές. Από τον νόμο στην πραγματικότητα*, Β_ Συνέδριο, Εταιρεία Ελλήνων Δικαστικών Λειτουργών για τη Δημοκρατία και τις Ελευθερίες, Αθήνα-Κομοτηνή, εκδ. Σάκκουλα, σελ. 53-63.

Φουκώ Μ., (1989), *Επιτήρηση και τιμωρία, η γέννηση της φυλακής*, Αθήνα , Ράππα.

Ubah Ch., Robinson jr. R.L. (2003), A grounded look at the debate over prison-based education: Optimistic theory versus pessimistic worldview. *The prison journal*, vol. 83, no. 2, pp. 115-129.

Wacquant L., (2002), *Οι φυλακές της μιζέριας*, Αθήνα, εκδ. Πατάκη, σειρά Λόγοι Δράσης.

Wynne S. (1999), Education and Security – A Dangerous Liaison?, Ireland, 7th EPEA International Conference “*Breaking the Spiral of Exclusion*”, 10-13 Οκτωβρίου 1999, Αθήνα. Ανακτήθηκε στις 14/4/2006. <http://www.epea.org/7thconf/ws4-sean.htm>

**PRISONERS EDUCATION.
SECOND CHANCE SCHOOL OF KORIDALLOS PRISON**

D. Vergidis, A. Asimaki, A. Tzintzidis

ABSTRACT: Prisoners education in modern societies constitutes the aim of prisoners policy, given that the criminality and number of prisoners is increased. The Prisoners Code in our country predicts measures for the prisoners education, either in or out of prisons.

According to socio-economical and educational characteristics of prisoners, it is assumed that these characteristics fall within the target-group of Second Chance Schools, as it is specified by the European Committee and the Greek educational authorities.

Especially, there are examined the characteristics of the prisoners-trainees of the sample in Second Chance School of Koridallos Prison, the reasons of dropping out Obligatory Education, their expectations and opinions about the positives and negatives of Second Chance School in comparison with the trainees outside prisons.

In conclusion, data analysis that was collected by questionnaires approves that the lack of family support is more intense in prisoners–trainees in comparison with trainees outside prisons. Both categories in high percentages want to graduate Gymnasium and continue their studies.

Keywords: Prison, Education, Second Chance School.

Address: Demetrios Vergidis,
Section of Sociology of Education
and Educational Policy
University of Patras
Rio-Patras 26500 Greece
e-mail- vergidis@upatras.gr